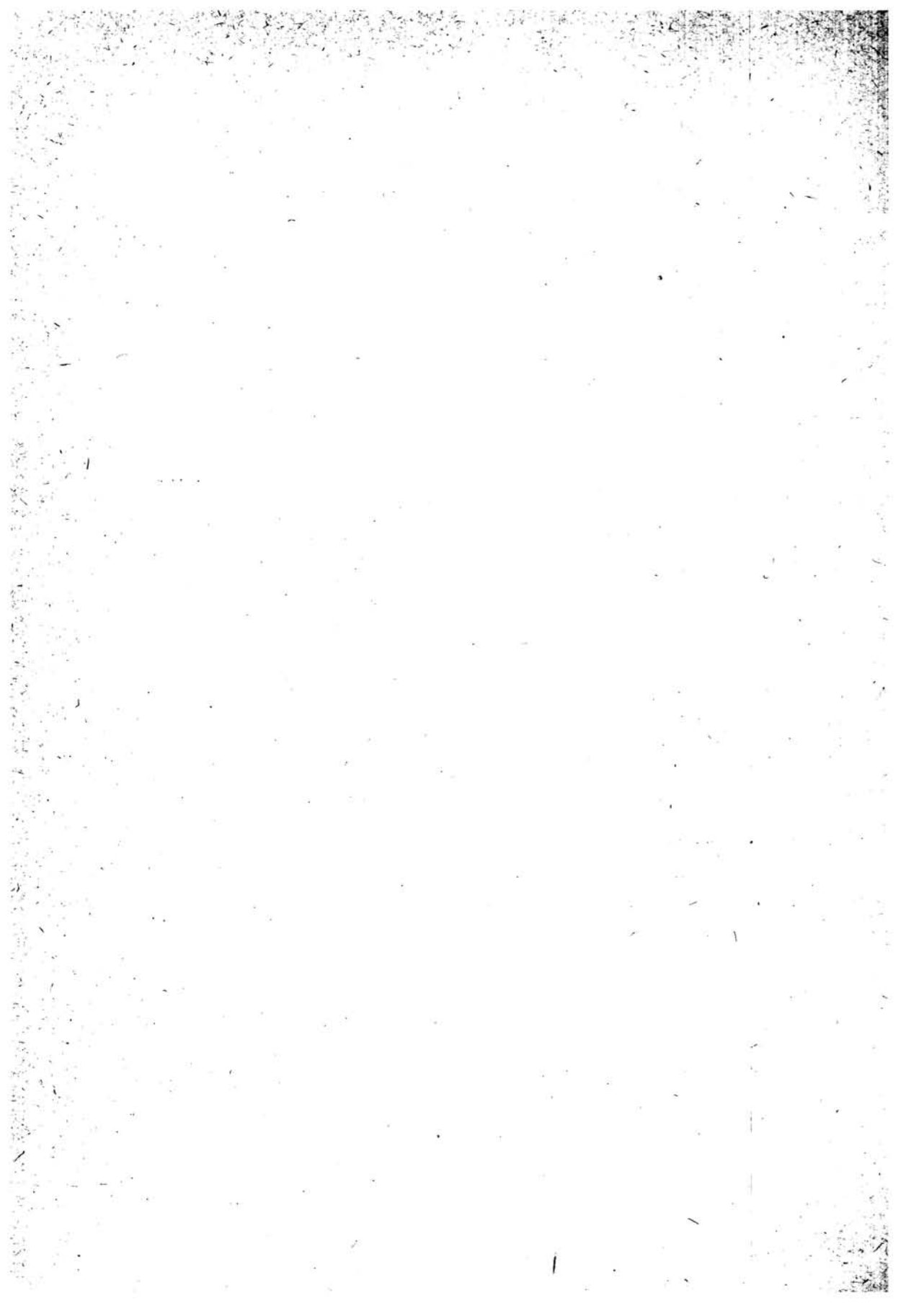

II.

AZ OSZK TÖRTÉNETÉBŐL ÉS TERVEIBŐL

Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadványi tevékenysége 1919—1935

NÉMETH MÁRIA

I.

Amikor az Országos Széchényi Könyvtár 1919 és 1935 közötti tudományos tevékenységét, kiadói munkáját bemutatjuk,¹ röviden szólnunk kell azokról a körülményekről, tényezőkről, amelyek e funkciók tartalmi összetevőit, gyakorlati vitelét és ezek együtteséből származó eredményeit meghatározták.²

Az első világháborúból vesztesen kikerült ország nyomoráról és szétziláltságáról aligha kell bővebben beszélnünk, és elég, ha itt csak utalunk az ebből következő gazdasági helyzetre, amelynek némi javulását az 1930-as évek világgazdasági válsága, illetve annak hazánkra is ránehezedő hatása váltotta fel. Mindennek az OSZK-ban jelentkező vetületét az elmondottak fogják érzékeltetni.³

A Horthy-rendszer első éveiben — állapította meg Dezsényi Béla⁴ „az országos kultúrpolitika nélkülözötte az átgondolt vonalvezetést”. A művelődési koncepció kialakításához, a szervezethez az első — és nem jelentéktelen — lépést gróf Klebelsberg Kunó tette meg, aki az 1922 tavaszán alakult Bethlen kormányban a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot töltötte be. Klebelsberg nevéhez fűződik a háború utáni kultúrpoliti-

1. Haraszthy Gyula *Az Országos Széchényi Könyvtár 1918-ban c. tanulmánya* (= *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1978*. Bp. 1980. 227—245. p.) ez év munkájáról teljes képet ad. Havasi Zoltán *1919 és az Országos Széchényi Könyvtár c. írása a Tanácsköztársaság időszakának elképzeléseit tárja fel.* (= *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1978*. Bp. 1980. 227—245. p.) — Miután Kovács Ilona *Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadói tevékenysége* címen az 1936-tól 1944-ig terjedő éveket elemezte (= *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968/69*. Bp. 1971. 171—184. p.), így feladatunk a közbeeső évkör ez irányú tevékenységének bemutatása lesz. A felszabadulás utáni időkre vonatkozóan l. Németh Mária: *Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945—1974. c. összefoglalását.* (= *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1979*. Bp. 1981. 143—218. p.)
2. Dezsényi Béla egyik kitérő tanulmánya: *Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején* (= *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967*. Bp. 1969. 124—181. p.) számos pontján érintkezik adott témánkkal, így megállapításaira sokszor csak utalunk. Ugyanez a helyzet Kovács Ilona — a jelen tanulmányt időben folytató — írásával is. (L. az előző jegyzetben.)
3. A húszas évekre vonatkozóan értékes adatokkal szolgál Dezsényi Béla idézett művének *Gazdasági dolgok. Költségvetés. c. fejezete is.* (159—161. p.)
4. Dezsényi Béla idézett tanulmánya 161. p.

kai koncepció kialakítása, mely a magyar művelődés és tudomány már meglevő értékeit kívánta az új történelmi helyzetbe átmenteni, az elért eredményeket szélesebb területen, erőteljes ütemben akarta továbbfejleszteni. Kétségtelen, hogy a miniszter Magyarország és a szomszédos államok közti „kulturális versenyben” való helytállást igyekezett fokozni. E törekvését azzal az erőfeszítéssel indokolta, amellyel a határaink mellett fekvő országok műveltségi szintjük emelésére fordítanak, akik azon fáradoznak, hogy „azt a kulturális előnyt, amellyel ma még a bennünket környező államok fölött bírnak... behozzák, bennünket utolérjenek.”⁵

Kultúrkoncepciójának megvalósítása érdekében számos javaslatot dolgozott ki és propagált. Ezek elfogadtatása után konkrét intézkedések egész sorát hozta (az analfabetizmus elleni küzdelem, a népiskolák, polgári- és középiskolák reformja, a természettudományok fejlesztése érdekében — többek között — a tihanyi Biológiai Kutatóintézet megszervezése, egyetemek létesítése, a külföldi magyar intézetek megalapítása, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ életre hívása, a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásának biztosítása stb.). Az 1922. év második felében létrejött Országos Magyar Gyűjteményegyetem megalapítása,⁶ amely a legfontosabb hazai (nemzeti jellegű) gyűjteményeket foglalta egy önkormányzati szervezet keretébe, a tudományos erők egyesítése, a lehetőségek jobb kihasználása érdekében.^{6a} Nagy hangsúly esett az anyagi erők koncentrálására, céltudatos, szervezett felhasználására is. Bár ez az összpontosítás az adott gazdasági körülmények között nem váltotta, nem válthatta be teljesen a hozzá fűzött reményeket, a régebbi, szinte anarchikus helyzethez képest mégis jelentős előrelépést jelentett.

5. Idézet képviselőházi beszédéből, melyet a kultusztárca 1928—29. évi költségvetési vitája során mondott el. Megjelent — többek között — a *Neonacionalizmus. Klebelsberg Kunó összegyűjtött újságcikkei* c. műben (Bp. 1928.), *Ki az oka, mi az oka* címen. (238—300. p.) Idézett rész: 246. p. — Természetesen nem feladatunk itt Klebelsberg a maga korában is sok vitára alkalmat adó művelődéspolitikájának részletes ismertetése, a benne érvényesülő ún. kultúrfőlény elméletének taglalása.

6. Elődje: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, ill. Főfelügyelősége nem felelt meg a kívánalmaknak, ezért 1922-ben feloszlatták. — A Gyűjteményegyetem megalapítására az 1922. évi XIX. törvénycikk adott alapot; ez a *Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetéről* címen került kiadásra. — Javaslati szövegét az OSZK is véleményezte (l. Dezsényi Béla idézett tanulmányában, 163—164. p.) — A Gyűjteményegyetem keretébe az alapításkor az Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum — és bizonyos jogfenntartással — a budapesti Tudományegyetem Könyvtára tartozott. — L. még Fejes Erzsébet: *Könyvtárak a Horthy-korszakban. = Magyar Könyvszemle* 1982. 107. p.

6a. Klebelsberg Kunó: *Indokolás a „nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről” szóló törvényjavaslathoz. = Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai. 1923—24. év. 2. füz. Bp. 1923. 8—22. p.* — Klebelsberg leszögezte, hogy a társadalom szegénysége, a „magántudománypártolás” hiánya és a magányesületek ebből következő „pangása” miatt az egyetemeken kívül csak a Gyűjteményegyetembe foglalt intézményeknél található tudományos állás. Ezért fontos, hogy ezen intézmények és alkalmazottaik szakszerű igazgatásáról gondoskodás történjék. (8. p.)

A Gyűjteményegyetem élén a Tanács állt, melynek ügyvezető alelnöke 1924 végétől az a Hóman Bálint volt, aki hosszú egyetemi könyvtári szolgálata után 1922 végétől a Széchényi Könyvtár igazgatója, majd 1923 decemberében a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója lett. Ő, aki a gyakorlatban is átélte e szervezet működéséből származó változásokat, a Múzeum 1924—1928. évi működéséről szóló jelentésében lényegében pozitívan értékelte a Gyűjteményegyetem tevékenységét.⁷ Bár elismerte, hogy az új önkormányzati szervezetbe tömörült intézmények bizonyos megalkuvásra kényszerültek a magasabb egység érdekeinek alárendelve magukat, a nyereség mégis megérte az áldozatot. „Az új autonóm szervezet gondolata a tudomány szabadságának alapvető normájában és a közigazgatási autonómia . . . elvében gyökerezik, s általa múzeumaink felszabadultak a korábbi bürokratikus gyámkodás alól” — írta Hóman. Nem tagadta, hogy a bürokratikus ellenőrzés kényelmesebb volt az intézmények számára mint a társintézmények vezetőiből, egyetemi tanárokból, szakemberekből álló Tanács felügyelete, de ennek is több az előnye mint a hátránya. „Gróf Klebelsberg Kunó gyűjteményegyetemi koncepciójának legfőbb jelentőségét . . . abban látjuk, hogy e szervezeti keretben lehetőség nyílt az egymással rokon funkciókat ellátó tudományos intézmények magasabb kultúrpolitikai szempontból kiinduló s a napi politikai áramlatoktól mentes szakszerű és céltudatos irányítására és fejlesztésére” — foglalta össze véleményének lényegét Hóman Bálint.

Az Országos Széchényi Könyvtár — amely a Magyar Nemzeti Múzeum keretében dolgozott — a múzeumon keresztül kapcsolódott be a Gyűjteményegyetem tevékenységébe. Ez munkáját, az áttételen keresztül is, jelentősen fellendítette, és nagymértékben éppen a tudományos és kiadványi tevékenység területén éreztette jó hatását. Legalábbis egy-egy időre, amikor a gazdasági helyzet a további fejlődést meg nem gátolta.

1934-ben a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló VIII. törvénycikk a Gyűjteményegyetem jogutódjaként a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetét hozta létre és ennek önkormányzati jogait a Múzeum Tanácsára ruházta. A névváltozás természetesen a funkciók stb. felülvizsgálásával is járt.⁸

7. Hóman Bálint: *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. Jelentés az intézet 1924—1928. évi állapotáról és működéséről*. Közzéteszi —. Bp. 1929. 168 p. Az idézett rész: 31—32. p. — Az OSZK 1923. évről szóló jelentése is beszámol az új szervezet „kifogástalan” működéséről és az önkormányzat „üdvös” hatásáról. Első eredményként a tudományos tisztviselők, majd a segédszemélyzet státusának nagyarányú rendezését és az alapszerű pénzkezelési rendszer életbeléptetését könyveli el. (*Magyar Könyvszemle* 1924. 107. p.)

8. A Gyűjteményegyetem szervezetébe az évek során újabb intézményeket csatoltak be. Ezáltal megszűnt az azonos jelleg és a közös tudományos törekvésen alapuló szellem sem érvényesülhetett. Ezért a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetének kialakításakor visszatértek a régi koncepcióhoz, és ebben csak a *gyűjteményi jellegű* intézmények kaptak helyet. (Az 1808: VIII. törvénycikkkel létesített Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Levéltár, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum.) — Hóman Bálint: *Indoklás a „Magyar Nemzeti Múzeum”-ról szóló törvényjavaslathoz*. (1934. márc. 2.) = *A Magyar Nemzeti Múzeum kiadványai*. 1. füz. Bp. 1937. 14—22. p. Idézett rész: 16. p. — A törvény 22. §-a A Magyar Nemzeti Múzeum tudományos és közműve-

Ezt a szervezeti folyamatosságot az is fokozta, hogy Hóman Bálint, akit 1922 decemberében a nemzeti könyvtár igazgatójává neveztek ki, 1923 végétől egészen vallás- és közoktatásügyi miniszterré történt megbízatásáig (1932 októbere) a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói tisztségét viselte, de ebben a pozícióban, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának elnökeként⁹ is igen szoros kapcsolatban maradt a Múzeummal, illetve a Széchényi Könyvtárral. Hogy ő mennyire egységesnek érezte ezt a másfél évtizedet mi sem bizonyítja jobban mint a Magyar Nemzeti Múzeum kiadványai c. sorozat I. füzetéhez 1937-ben írt előszava, amely nem más mint a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói tisztségébe való beiktatásakor, tehát 1923-ban elmondott beszédének szó szerinti szövege.

*

A felvázolt szervezet stabilitása mellett meghatározó tényező az OSZK egész működése, ezen belül elsősorban tudományos tevékenysége szempontjából az akkori országos kutatói rendszerben elfoglalt helye. Erről éppen a Gyűjteményegyetem megalakulásával, működésével kapcsolatos megnyilvánulásokból kapunk pontos képet.

Azt ugyan eleve tudjuk, hogy a kutatóintézeti hálózat és ezzel párhuzamosan a tudományegyetemi tanszékek kutatási iránya csak fokozatosan, a második világháború után, a szocializmus időszakában épült ki hazánkban, és ezért — ezt megelőzően — szükségszerűen nagyobb feladat hárult a tudományos tevékenység vitelében a könyvtárakra, levéltárakra és múzeumokra. Mégsem érdektelen, ha kortársi szemmel tekintünk bele a kutatás akkori rendszerébe és így határozhatjuk meg a könyvtár abban elfoglalt helyét.

Erre vonatkozóan számtalan megnyilvánulást, véleményt idézhetnénk. Hogy ezek közül éppen Hóman Bálintét elevenítjük fel, annak oka az a már említett körülmény, hogy a magyar tudománypolitika és ezen belül a könyvtárpolitika egyik irányítójaként ő állt könyvtárunkkal a leghosszabb, legszorosabb kapcsolatban. Meg kell jegyezni, hogy Hóman igen jól képzett, tudós könyvtáros volt, hiszen e korszak egyik legkiválóbb szakembere,

lődési feladata címen a következőket mondja: „A Magyar Nemzeti Múzeum és az önkormányzati szervezetébe tartozó intézmények feladata a magyar szellem és a magyar föld tudományos és művészeti értékű termékeinek és a magyar múlt emlékeinek, továbbá a magyar nemzeti művelődés és a tudományos kutatás szempontjából fontos külföldi eredetű múzeumi, levéltári, könyvtári anyaga gyűjtése, rendszerezése, nyilvántartása, a tudományos búvárkodás, a gyűjtemények szemléltető kiállítása és ismertetése a művészeti nevelés és a népművelés rendszeres előmozdítása céljából.”

9. Hóman Bálint 1934. jún. 27-én kelt 18.945 sz. miniszteri rendelete, amelyben közli, hogy az elnöki tisztelet meghatározott időtartamra fenn kívánja tartani. Ez az irat tartalmazza a Tanácsba meghívottak névsorát is. Köztük találkozunk dr. Fitz József egyetemi magántanár, „magyar nemzeti múzeumi főigazgatói címmel és jelleggel felruházott osztályigazgató” (az OSZK főigazgatója) nevével. (*Jegyzőkönyv a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának 1936. évi jan. hó 15-én tartott alakuló teljes üléséről.* = *A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai.* 1. Bp. 1937. 143. p.)

Ferenczi Zoltán, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója mellett dolgozott több mint másfél évtizeden át. Akkoriban annyira értékelték, hogy a Tanácsköztársaság idején ő kapott megbízást az Egyetemi Könyvtár reformjára szóló tervezet összeállítására. Politikai állásfoglalása a huszas években még nem volt kifogásolható, szélsőjobbra tolódása minisztersége idejére esik.¹⁰

Hóman úgy ítélte,¹¹ hogy a közgyűjtemények tudományos irányba való fejlődésével (értve ez alatt az igényes rendszerező és feldolgozó munkát) lényegesen bővült az ide tartozó intézmények feladatköre. „A múzeumok, könyvtárak és levéltárak ma már nemcsak rendszeres anyaggyűjteményei, hanem egyben alapvető feladatokat megoldó kutatóintézetek is szaktudományuknak.” A közgyűjtemények tevékenysége „szervesen egészíti ki a tudósok hivatott egyetemei és a tudományos munkát irányító, megszervező, annak eredményeit ismertető társulatok munkáját.” (A társulatok részben a tudományszervezés akkori fórumai voltak, részben a kutatóintézetek szerepét is betöltötték.) Ezért tartotta Hóman fontosnak a közgyűjtemények és a tudományos intézmények, testületek együttműködését, amely személyi kapcsolatok révén vagy intézményes szervek keretében valósulhat meg. Nagy jelentőséget tulajdonított az egyetemek és a közgyűjtemények személyi „csereviszonyának” is. A közgyűjtemények az egyetemek legjobb fiataljai közül „toborozzák” tisztviselőiket, viszont az egyetemek igen gyakran „a közgyűjtemények légkörében nevelkedett tudósokat emelnek katedrára.” Utalt Hóman a közgyűjteményeknek, az ország egyetemeinek és a budapesti Tudományegyetemnek intézményes kapcsolataira, arra a tényre, hogy a Gyűjteményegyetem Tanácsában a közgyűjtemények vezetői mellett helyet foglalnak „a legközelebb álló szaktudományoknak egyetemi tanárai is.” Hóman a jövő fontos feladatának tekintette a közgyűjtemények, egyetemek és tudományos társulatok együttműködésének elmélyítését.

*

Az, hogy a Széchényi Könyvtár a tudományos intézmények sorában foglalt helyet, egyértelműen kiderül az elmondottakból. Nem lényegtelen azonban annak tisztázása sem, hogy a könyvtár mely tevékenységét tekintette az akkori kultuskormányzat, illetve kulturális vezetés tudományosnak.

Ebben először és egészen világosan Klebelsberg Kunó foglalt állást 1922. november 18-án, a Gyűjteményegyetem alakuló ülésén.¹² Így nyilatkozott: „Midőn e feladatot «tudományos munkának» neveztem, azt tapasztaltam, hogy egyesek félreértettek. Azt hitték, hogy csak kutatásra, cikkek

10. L. Dezsényi Béla idézett cikkének megállapításait és Kőhalmi Béla tanulmányát: *A három nagy könyvtár a Tanácsköztársaság alatt.* = *Magyar Könyvszemle.* 1959. 149–162. p.

11. Hóman Bálint: *Múzeumok, könyvtárak levéltárak.* = *A magyar tudománypolitika alapvetése.* Szerk. Magyary Zoltán. Bp. 1927. VIII, 628 p. Idézett rész: 313–315. p.

12. Klebelsberg Kunó: *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem 1922. évi november 18-i alakuló ülésén mondott megnyitóbeszéde.* = *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai. 1922/23. év. 1. füz.* Bp. 1922. 1–11. p. Idézett rész: 6–7. p.

és könyvek írására gondolok. Korántsem. Én a levéltárban, könyvtárban és múzeumban folyó belső szakmunkát is kifejezetten tudományos munkának tekintem. Csak hisztorikus ismerheti és értékelheti igazán a gondjaira bízott levéltári anyagot. Csak aki a modern társadalom-, gazdaság-, művelődés és művészettörténet legmagasabb szempontjait ismeri, az adhat szakszerű felvilágosításokat, útbaigazításokat a levéltárban dolgozni kívánó kutatóknak. Ma, midőn valutánk leromlása folytán külföldi könyvek vásárlására aránylag kevés jut, a könyvtárnokoknak kétszeresen figyelemmel kell kísérniük az egész külföldi irodalmat, a könyvismertetéseket és bírálatokat, hogy biztos szemmel ki tudják választani azokat a munkákat, melyeknek megszerzése feltétlenül szükséges... Persze örömmel kell üdvözlőnünk, ha Gyűjteményegyetemünk tudományos tisztviselői kara minél nagyobb számban vesz részt a magyar tudományos irodalomban. Ez azonban akkor lesz igazán gyümölcsöző, ha az irodalmi munka is szoros kapcsolatban áll... a könyvtári anyaggal."

Hóman Bálint néhány évvel később¹³ a könyvtárak (levéltárak és múzeumok) általános feladatkörébe az anyag gyűjtését — mégpedig elsősorban a tudomány „sajátosan magyar anyagának, a magyar... szellem termékeinek” beszerzését, megőrzését, meghatározását, rendszerezését és az így feldolgozott állomány közhasználatra bocsátását, publikációk és előadások útján történő megismertetését utalta. Más megfogalmazásban a közgyűjtemények alapvető funkcióját „a tudományok anyagának a tudósok használatára, s a tudományos pályára készülő ifjúság okulására való előkészítése”-ben látta. Ez a *rendszerező munka* — szögezte le Hóman Bálint — *a tudományos tisztviselők legfontosabb feladata*. E mellett azonban *más kötelességei* is vannak a közgyűjtemények tisztviselőinek. Ezek közé tartozott mindig is a könyvészeti, könyvtörténeti és más tudományos kérdésekkel való foglalkozás, a feldolgozás folyamán felmerült tudományos problémák megoldása, az eredményeknek speciális leíró katalógusokban, önálló könyvtártudományi kiadványokban és folyóiratcikkekben való publikálása.¹⁴

Mindezek megvalósítása érdekében alapkövetelmény a közgyűjteményi tisztviselői kar tudományos szempontból megfelelő munkaerővel történő kiegészítése, a fiatalok tudományos továbbképzése szakszerű, és az intézet, valamint a tudomány érdekeit szem előtt tartó foglalkoztatása révén.

Hóman hangsúlyozta a közgyűjtemények *népművelő hivatását* is, mondván, hogy „minden tudományos közgyűjtemény egyben közművelődési célokat is szolgál, hogy „a múzeum és könyvtárpolitika mai stádiumában

13. Hóman Bálint: *Múzeumok, könyvtárak, levéltárak*. = *A magyar tudománypolitika alapvetése*. 313—314. p.

14. Itt említjük meg, hogy Hóman minisztersége idején jelent meg az a VKM Bizalmas, 12.232/1933. IV. sz. rendelete, amely felhívta a figyelmet arra, hogy a köz-tisztviselők a politikai időszaki sajtóban csak a felettes hatóságok engedélyével jelentethetik meg írásaikat. Ez az utasítás nem vonatkozott a Gyűjteményegyetem igazgatóira és tudományos jellegű cikkek tekintetében tisztviselőire sem. De a rendeletet aláíró Szily Kálmán államtitkár ugyanakkor felkérte a Tanácsot, hogy „a Gyűjteményegyetem kebelébe tartozó összes tisztviselővel *bizalmasan*, közölje azt is, hogy a tudományos cikkekben tartózkodjanak mindennemű politikai megjegyzéstől.” (OSZK Irattár 43/1933.)

csak a (közművelődési célt is szolgáló) tudományos és a (tudományos alapon rendezett és fejlesztett) közművelődési közgyűjteményeknek van létjogosultsága.”¹⁵

*

A Gyűjteményegyetem, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe tartozó intézmények tudományos tisztviselői státusába természetesen csak egyetemet végzettek, — közülük is eleinte csak a doktori, illetve mérnöki diplomával rendelkezők, később már a tanári oklevél birtokosai is — kerülhettek.¹⁶

De ez az „elméleti minősítés” önmagában még nem jogosított a magasabb kategóriák elnyeréséhez. Klebelsberg Kunó — a Tanáccsal egyetértésben — ui. azt a gyakorlatot alakította ki,¹⁷ hogy a tudományos tisztviselői rang várományosaiként csak olyan munkatársakat alkalmaztak, akik valamelyik Collegium Hungaricum-ban, vagy „kézi ösztöndíjjal” hosszabb időt külföldön töltöttek. Ez utóbbi követelményt a már korábban tudományos tisztviselői minőségben foglalkoztatottak előléptetésénél is érvényesítették: ők csak akkor kerülhettek magasabb fizetési osztályba, ha utólag legalább egy évet külföldön kutattak. Ez a tanulmányút, amely eleve nyelvismeretet feltételezett, elsősorban a szakmai ismeretek elmélyítését, a már megkezdett tudományos munka folytatását szolgálta.

Hogy ez a kívánalom teljesíthető legyen, az 1927. évi XIII. törvénycikk 5. §-a kimondta, hogy a Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselőinek legalább 5%-a számára minden évben ösztöndíjat szükséges biztosítani.

A kultusz-kormányzat a tudományos kritériumok betartását szigorúan megkívánta és ellenőrizte. 1928-ban például az önkéntes gyakornokok kutatói eredményeit vizsgálta felül, 1929-ben pedig a VKM jelentést kért a Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselőinek irodalmi munkásságáról.¹⁸

Amilyen céltudatos volt az érdemi munkákat végző tudományos tisztviselők saját szakmájukon belüli felkészítése, annyira szervezetlen volt — hogy saját területünkön maradjunk — a könyvtárosi ismeretek elsajátításának módja, lehetősége.

15. Hóman 1923. évi beszédében különválasztotta a tudománypolitikai irányt (intézményeket) a közművelődésitől. És bár magát a tudománypolitikai irány hívének vallotta, és veszedelmet látott abban, ha a tudományos intézetek nagy engedelmeyeket tennének a népművelés szempontjainak, mégis elfogadta ez utóbbi funkció ellátását is. Vállalta, hogy a tudományos intézmények — különösen az adott nehéz gazdasági helyzetben — népművelési feladatokat lássanak el, de csak olyan módon, hogy ez a tevékenység az intézmények tudományos karakterét ne veszélyeztesse.

16. Az 1922. évi XIX. törvénycikk „nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről” 7. §-a. — Ez egy kiskaput nyitva hagy 10 fő számára, akik ugyan nem feleltek meg a követelményeknek, de hivatottságukat kiváló irodalmi vagy gyakorlati működéssel igazolták.

17. Klebelsberg Kunó: *Megnyitóbeszéd az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának 1931. évi május 7-én tartott cikluskezdő teljes ülésén.* = *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai. II. ciklus.* 1. füz. Bp. 1931. 1–28. p. Idézett rész: 12. p.

18. OSZK Irattár 462/1928 és 591/1928. — 503/1929.

Melich János 1920-ban Fejérvataky Lászlóhoz (1857—1922), a Nemzeti Múzeum főigazgatójához egy személyi ügyben intézett levelében írta, hogy „Mint minden tudományos foglalkozásban, a könyvtárnokiban is szükség van olyan ismeretekre, amelyek nélkül könyvtárnoki teendőket végezni nem lehet. E könyvtártudományi, bibliográfiai és adminisztratív ismereteket részint az egyetemen, ahol a könyvtártudományokat egy magántanár adja elő, részint pedig a könyvtárakban mint szakgyakornok szerzik meg azok, akik könyvtári pályára készülnek.”¹⁹

Melich tehát elismerte a könyvtári szakma önálló létét, sőt tudományos mivoltát, és ezt a felfogását, illetve az erre való szakképzés szükségességét a következő években senki sem vonta kétségbe. A kívánalom a Gyűjteményegyetem létrejöttékor is megfogalmazódott.²⁰ És hogy nem ment feledésbe, bizonyítja az a tény is, hogy 1928-ban — Hóman főigazgató 50/1928. sz. alatti felkérésére — Gulyás Pál összeállította a Gyűjteményegyetemnél és a tudományegyetemi könyvtáraknál foglalkoztatott tudományos tisztviselők részére szolgáló könyvtárosi (szakképzés) szakvizsga tervzetét.²¹ Ennek ellenére sem történt semmi e kérdésben mindaddig, amíg az 1935-ben — Fitz József igazgató elnökletével — létrehozott egyesület, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Országos Egyesülete a tanfolyam megszervezését programjába nem iktatta és az első tanfolyamát 1937 folyamán meg nem indította.²²

A tudományos tisztviselők szakmai felkészítése akkoriban — legalábbis könyvtári vonatkozásban — egyoldalú volt, a saját területükön kiváló tudósok a könyvtári ismereteket általában csak a gyakorlatban szerezhették meg.

II.

A Széchényi Könyvtár tudományos munkáját és kiadványi tevékenységét — a már vázolt külső tényezőkön túl — a Múzeum főigazgatója és a könyvtár igazgatója határozta meg.²³

19. OSZK Irattár 356/1920. — Az egyetemi előadásokat Gulyás Pál, az OSZK munkatársa tartotta.
20. L. a Gyűjteményegyetemre vonatkozó 1922. évi XIX. törvénycikk 6. §-át: „... a könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tisztviselői szakképzés és gyakorlati minősítés rendezése végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter az intézetek személyzetének és gyűjteményeinek fölhasználásával továbbá az intézet kötelékén kívül álló szakemberek bevonásával gyakorlati tanfolyamot szervezhet és szakvizsgálatot rendszeresíthet...”
21. OSZK Irattár 158/1928. — *A Gyűjteményegyetem és a Kir. Egyetemi Könyvtárak tudományos tisztviselői részére. A könyvtárnoki szakvizsgálat szabályzata. Tervezet.*
22. Pasteiner Iván: *Magyar könyvtárpolitika. = A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. I. 1935—1937.* Bp. 1937. 5—12. p.
23. A könyvtári munkáról szóló éves beszámolók 1933-ig a *Magyar Könyvszemle* bevetkező évre szóló kötetében olvashatók. 1919 és 1928 között *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár ... évi állapotáról* címet viselték. 1929-től, a szervezeti változás időpontjától kezdve 1933-ig *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az ... évben összefoglaló* címmel, azonbelül tárankénti beosztásban (köztük: Országos Széchényi Könyvtár és Hírlaposztály) kerültek kiadásra. (1929 első és második félévéről külön-külön jelentésben számolt be

Tárgyalt korszakunk elején a könyvtár élén Melich János, a kitűnő szlavista állt, aki 1922 legvégén, egyetemi nyilvános rendes tanárrá történt kinevezése miatt vált meg az intézettől.

Őt Hóman Bálint, a neves történész követte éppen egy éves időszakra, 1923 decemberéig, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává való kinevezéséig. Hóman — mint Dezsényi Béla megállapította²⁴ — nehezen szakadt el a könyvtártól, az új igazgató kinevezéséig magának tartotta fenn a könyvtár irányítását, majd 1924. február 8-i körrendeletével a szolgálati út feltétlen betartását írva elő, biztosította, hogy az egyes részlegek a felsőbb hatóságokkal csak rajta keresztül érintkezhetnek.

Így aztán Lukinich Imre, Hóman utóda, voltaképpen a főigazgató terveinek a végrehajtója és az adminisztratív fegyelem fenntartója lett — írta Dezsényi Béla.

Lukinich Imre — szintén kiváló történész — 1924 tavaszától 1929 közepéig vezette a Széchényi Könyvtárat, mindaddig, amíg a budapesti Tudományegyetem Kelet európai történeti tanszékére nyilvános rendes tanárrá nem nevezték ki.

Lukinich távozása után hosszú ideig nem volt igazgatója az OSZK-nak. 1929 elején ui. a könyvtár három, illetőleg az előzőleg már megalakult Zenetörténeti osztállyal együtt négy önálló egységre bomlott.²⁵ Ezek nem a könyvtár részlegeként folytatták munkájukat, hanem mint önálló múzeumi tárak működtek. Az Országos Széchényi Könyvtár (Könyvosztály és Kézirattár) vezetését Hóman Bálint, a Múzeum főigazgatója vette át, helyettese és a részleg napi ügyeinek intézője Zsinka Ferenc volt. A Levéltári osztály élére Jakubovich Emil, a Hírlaposztályéra Rédey Tivadar, a Zenetörténeti osztályára pedig Isoz Kálmán került. Az osztályok vezetői Hóman Bálint főigazgató közvetlen irányítása és ellenőrzése mellett dolgoztak.

Zsinka Ferenc 1930 májusában bekövetkezett korai halála után Jakubovich Emil vette át a Széchényi Könyvtár (Könyvosztály és Kézirattár) vezetését. (A Levéltári osztály munkájának irányítására ekkor Sulica Szilárd kapott megbízást.) Jakubovich, az ismert paleográfus és nyelvtörténész 1934 júniusáig töltötte be ezt a funkciót, ekkor az Országos Levéltár Múzeumi Levéltárának és Diplomatikai osztályának igazgatójává nevezték

a könyvtár vezetősége.) 1934 eseményeiről részben egy rövid beszámoló tudóst, részben a *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről 1934. július 1-től 1935. december 31-ig* c., a Fitz-korszak első másfél évéről szóló, 24 oldalas összeállítás. Utóbbiak csak sokszorosítva jelentek meg. További jegyzeteinkben a címeket rövidítve (Jelentés és az adott év) idézzük.

24. Dezsényi Béla idézett tanulmánya 129. p. és OSZK Irattár 94/1924.

25. L. a *Magyar Könyvszemle* 1929. évfolyamának Vegyes Közlemények rovatában, 264. p. — A könyvtár 1929. évi jelentésében a szervezeti változást indokló vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletet idézi: „tekintettel az Orsz. Széchényi Könyvtár gyűjtési körének és forgalmának folytonosan fokozódó növekedésére, ez intézmény természetes tagoltságának megfelelően három, adminisztratív tekintetben önálló osztályra tagoltassék; mégpedig a szervezeti kérdés érintetlenülhagyása mellett. . . .” (*Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának állapotáról az 1929. év első felében.* = *Magyar Könyvszemle*. 1930. 311—312. p.)

ki. Július elsejével az újra egységes Széchényi Könyvtár élére Fitz Józsefet, a pécsi Egyetemi könyvtár addigi igazgatóját állította a kultuskormányzat.²⁶

*

Az igazgatók neveinek és ittlétük idejének felsorolását a már említett meghatározó szerepük miatt tartottuk fontosnak. A nevek már önmagukban is felhívják a figyelmet egy alapvető, mindnyájukat jellemző vonásra, nevezetesen arra, hogy a könyvtár (1929-től 1934-ig: könyvtári osztályok) élén álló vezetők kivétel nélkül tudósok, mégpedig szakterületük legkiválóbb képviselői voltak. Ebből adódóan vezetői munkájukban eleve adottan és lényegében egységesen érvényesült a tudományosság szelleme, kívánalma. Éppen ezért most azt szükséges megvizsgálnunk, hogy mennyiben értették meg a könyvtár sajátos problémáit, és szaktudományi beállítottságukkal hogyan tudtak a napi munka, illetve a könyvtári kutatótevékenység realizálásába beilleszkedni.

Dezsényi Béla említett tanulmányának „Három könyvtárigazgató” c. fejezetében igen jól jellemzi Melich János, Hóman Bálint és Lukinich Imre személyiségét, vezetői koncepcióját, magatartását.²⁷

Melich Jánosnál a tudományos szemléletet állítja előtérbe a könyvtári belső munka megbecsülésével szemben, utóbbiak elhanyagolását veti szemére. Bár Dezsényi elismerte, hogy Melich a legnehezebb években igazgatta a Széchényi Könyvtárat, azt talán nem vette eléggé figyelembe, hogy az általa megindított, illetve újra felvett tudományos feladatok könyvtári alapkívánalmak voltak (a kurrens nemzeti bibliográfiai munkálatok megindítása, nyomtatott katalógusok kiadása, a *Magyar Könyvszemle* közreadásának folytatása). Melich törődött a könyvtár lényegi ügyeivel és mindent elkövetett az alapvető funkciók fenntartása érdekében.²⁸ Ha működését mostani témánk szemszögéből értékeljük, ezt egyértelműen pozitívnak kell ítélnünk.

Vitathatatlan, hogy Hóman Bálint, — az előzőnél valamivel kedvezőbb időszakban — valóban több gondot fordított a gyakorlati munka megszervezésére (katalógusrendszer kiépítése, raktári férőhely megoldása stb.), de tudatosan és egyértelműen képviselte, folytatta elődje tudományos irányvonalát.

Lukinich idejében lényegi változás nem történt, ő a működést elősegítő reformokat nem sürgette, a tudományos tevékenységet viszont a kialakult módon továbbra is biztosította.

26. A könyvtári részlegek egyesítéséről az 1934. évi VIII. tc. rendelkezett. Az OSZK-nak a Múzeumon belül az addiginál nagyobb önállóságot biztosított, a könyvtár igazgatósága főigazgatósággá alakult át. Ugyanekkor az Országos Levéltár és a múzeumi Levéltár közös vezetés alá került, tehát kivált a Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti keretéből.

27. Dezsényi Béla idézett tanulmánya 126–131. p.

28. Melich Jánosnak a Széchényi Könyvtárban eltöltött éveit és igazgatásának korát Bajza József jellemezte a *Magyar Könyvszemle* 1923. évfolyamában (150–151. p.) Többek között ezt írta róla: „Nem tartozott a tudományos tisztviselők ama válfajához, mely a tudomány ürügye alatt a tudományhoz fűződő egyéni ambíciók kedvéért elhanyagolja hivatalos kötelességeit.”

A megbontott szervezetben dolgozó, az egységes vezetést és fejlesztést nélkülöző könyvtár működésére a következő években nem is annyira a részlegek vezetőinek szemlélete, elképzelése nyomta rá bélyegét, hanem a gazdasági világválság idején egyetlen lehetséges cél szolgálata: az alapfeladatok ellátásának biztosítása, a tudományos tevékenység lehetőség szerinti folytatása. Pedig ők is tudósok voltak: Rédey Tivadar irodalomtörténész, az MTA tagja, Isov Kálmán zenetörténész, Zsinka Ferenc pedig turkológus, történész.²⁹ A színvonal fenntartásában nagy érdemeik voltak, de az 1930-as évek első felét mégis a létfenntartásért folytatott küzdelem és nem az egyéni kezdeményezés, nem az új utak nyitásának lehetősége jellemezte.

Az évtized közepén, a gazdasági helyzet valamelyes konszolidálódása idején foglalta el igazgatói helyét Fitz József, aki a legszerencsésebben egyesítette magában a szakképzett gyakorlati könyvtáros és a könyvtári („könyvtártudományi”) területen kutató tudós minden erényét. Korszakának tudományos és publikációs tevékenységét 1936-tól kezdődően Kovács Ilona már említett tanulmánya ismerteti, (I. az I. sz. jegyzetet) de működésének első másfél évével — amely egy korszak lezárását és egy új modern éra kezdetét jelenti, mostani összefoglalásunk keretében is szükséges foglalkozni.

*

A könyvtárban az első világháború végén 34 vagy 35 fő, közöttük 23 állandó tisztviselő dolgozott. Ez a szám 1921-re megemelkedett, feltehetően a volt magyar területekről áttelepedett tanítók, tanárok stb. átmeneti idehelyezése révén. 1923-ban a Gyűjteményegyetem új besorolási rendszere keretében 24 alkalmazottat javasoltak átminősítésre,³⁰ közülük feltehetően 16—18-an nyerték el a tudományos tisztviselői rangot. 1928-ban 34 munkatárs közül húszan³¹ 1935-ben a már kb. 60 alkalmazottból 36-an tartoztak ebbe a kategóriába.

Ha e korszak jelentéseit tanulmányozzuk,³² majd mindegyikben találkozunk az elégtelen létszámról szóló panasszal. Ez jelentkezett tisztviselői, de főleg segédszemélyzeti és altiszti vonatkozásban. Utóbbi következményeként a tudományos munkatársakra hárult olyan feladatok ellátása, amelyeket alacsonyabb képesítéssel rendelkezők is megoldhattak volna.

A létszámviszonyok megítélésénél azonban figyelni kell arra, hogy a gyűjteményegyetemi tisztviselők ezekben az években csak napi öt órát

29. Zsinka Ferencet a VKM a Gyűjteményegyetem Tanácsán keresztül bízta meg a tervezett török diplomatikai és paleográfiai kiadványsorozat gyűjtési és feldolgozási munkáiban való részvétellel. (Csánki Dezső: *Beszámoló beszéd az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának 1925. évi március hó 14-én ... tartott teljes ülésén.* = *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai. 1924—25. évi 3. füz. 11. p.*)

30. A névsort I. Dezsényi Béla idézett tanulmányában (136. p.) — A létszámviszonyokról és ennek értékeléséről tanulmányában olvashatunk.

31. Kovács Ilona adata.

32. *Jelentés ... 1925.* (= *Magyar Könyvszemle. 1926. 154. p.*) és Hóman 1924—1928-ra vonatkozó idézett beszámolója (42. p.) egyaránt utal a B-listázás okozta munkaerőkiesésre. „Egész ... könyvtári szakcsoportok maradtak ... szakavatott gondozó nélkül” — írta Hóman. Külön kiemelte a segéd tisztviselők és az altisztek elégtelen létszámát.

dolgoztak. Sőt ebből a Széchényi Könyvtárban a háború utáni években — legálisan — egy órát magántermészetű (tudományos) munkákra fordíthattak. Úgy látszik azonban, hogy ez a gyakorlat e lehetőség hivatalos eltörlése után és annak ellenére is fennmaradt.³³ Így a valóbani létszám — amikor egy könyvtáros négy, jó esetben öt órát dolgozott naponta — lényegesen kevesebb munkaidőt fedezett, mint ma.

*

Ha az 1920-as években a könyvtárban dolgozók névsorát végignézzük, akkor egyértelművé válik az, hogy ebben az intézményben valóban tudósok dolgoztak.

Még 1919 végével került el az OSZK-ból Bátky Zsigmond és Madarassy László, a két neves etnográfus, valamint Sebestyén Gyula, a folklore kutatók szervezője, akadémikus, 1923-ban pedig Bajza József kapott egyetemi tanári kinevezést a budapesti, Holub József pedig a pécsi Tudományegyetemre. De a hazai tudományos élet kiválóságai közé tartozott, illetve került később az akkori Széchényi könyvtári alkalmazottak sorából Bártfai Szabó László, Bartoniek Emma, Fekete Nagy Antal, Fitos Vilmos, Goriupp Alisz, Grexa Gyula, Gulyás Pál, Hajnal István, Havran Dániel, Hevesi András, Isov Kálmán, Jakubovich Emil, Némethné Sebestyén Irén, Nyireő István, Pukánszky Kádár Jolán, Rédey Tivadar, Rédeyné Hoffmann Mária, Sikabonyi Antal, Sulica Szilárd, Tóth László, Váczy Péter is. A felsoroltak közül többen egyetemi katedrára kerültek, vagy más kiemelt beosztásban tevékenykedtek. Egyeseket akadémiai tagságra is érdemesnek tartottak.

De nem változott, sőt — ha lehet — még „javult” az érdemi dolgozók összetétele korszakunk végére. Ennek érzékeltetésére az 1934—1935. évi jelentés alapján csak a legismertebb neveket soroljuk fel: Asztalos Miklós, Bartoniek Emma, Bartha Dénes, Clauser Mihály, Csapodi Csaba, Deér József, Dercsényi Dezső, Dezsényi Béla, Droszt Olga, Fitz József, Goriupp Alisz, Halász Gábor, Honti János, Hubay Ilona, Jakubovich Emil, Jóó Tibor, Kniezsa István, Kozocsa Sándor, Lakó György, Lavotta Rezső, Moksay Júlia, Ortutay Gyula, Sajó Géza, Sárkány Oszkár, Szemző Pirooska, Szent-Iványi Béla, Tamás Lajos, Tolnai Gábor, Varjas Béla, Waldapfel Eszter, Zolnai Klára.³⁴

33. Erre a problémára egy véletlen hívta fel a figyelmet. A Múzeum több tisztviselője fordult ui. a főigazgatóhoz azzal a kéréssel, hogy munkaidejük utolsó óráját a jövőben egyéni kutatásra fordíthassák. Kérésüket a Széchényi Könyvtár gyakorlatára való hivatkozással indokolták. Hóman erre reagálva figyelmeztette Lukinich Imre igazgatót, hogy a Gyűjteményegyetem igazgatótanácsa 1923. szeptemberében csak azért nem emelte fel a tisztviselők munkaidejét (OSZK Irattár 531/1924.), mert úgy vélte, hogy a szolgálati idő gondos betartását és lelkiismeretes felhasználását kötelességüknek fogják tartani. (OSZK Irattár 169/1931.)

34. Az érdekesség kedvéért jegyezzük fel az 1934—35. évi másfél éves jelentés alapján a Katalógusosztály munkatársainak névsorát. Vezető (az egész Nyomtatványtáré is) Goriupp Alisz, önálló művek felállítása és beszámozása: Kniezsa István, folytatások és sorozatok nyilvántartása: Katonáné Palló Margit (turkológus), Waldapfel Eszter; címleírók: K. Katona Lajos, Zolnai Klára, Sárkány Oszkár, Honti János.

Bár e nevek önmagukért beszélnek, nem érdektelen felidézni a tudományos alkalmazottak munkásságának mennyiségi adatait, egyes jellemzőit. 1923-ban például 16 fő 75, 1930-ban pedig 24 fő 155 tétellel szerepelt a tudományos tevékenységről szóló összeállításban. (Ezek 1918 és 1930 között a Magyar Könyvszemlében kerültek nyilvánosságra.)³⁵ A számok nem egészen egyértelműek, mert a jegyzékek nem csupán a megjelent, hanem a kéziratban elkészült munkákat is felsorolták, a recenziókat hol összevontan, hol egyenként közölték, magukban foglalták a szerkesztői megbízatásokat, tudományos funkciókat. Nem egyértelműek abban a tekintetben sem, hogy a monografikus műveket, a tanulmányokat, kritikákat és újságcikkeket, tehát a legkülönbözőbb súlyú irodalmi megnyilvánulásokat, sőt az úti-jelentéseket, belső tervezeteket stb. is tartalmazták.

A közlemények zöme szaktudományi jellegű, tehát az egyéni kutatási területet képviselte. Egy részük azonban — és ez nagyrészt a *Magyar Könyvszemle* érdeme — könyvtörténeti, könyvészeti jellegű, elsősorban a könyvtár anyagához kapcsolódó magasszintű anyagfeltáró írás (L. Bartoniek Emma, Gulyás Pál, Jakubovich Emil, Rédeyné Hoffmann Edit és mások tanulmányait.) Az, ami keveselhető, a könyvtári módszertani kérdések feldolgozása; ezek elvétele — akkor is inkább tervezet, beszámoló formájában jelentkeztek (Lavotta Rezső, Kemény György, Nyireő István, Sikabonyi Antal stb. munkái).³⁶ Aktuális könyvtári, könyvtárügyi kérdésekkel (képzés, egyes könyvtárak bemutatása stb.) az 1934 ősztől másfél éven át — tehát az ún. Fitz-korszak elején — Asztalos Miklós szerkesztésében megjelent *Könyvtári Szemle* foglalkozott. Ebben a folyóiratban rendszeresen találkozunk Asztalos Miklós, Clauser Mihály, Dercsényi Dezső, Fitz József, Isoz Kálmán, Joó Tibor, Kniezsa István, Kozocsa Sándor, Szent-Iványi Béla, Tóth László, Tolnai Gábor, Trócsányi Zoltán cikkeivel.

Az egyéni tudományos teljesítmények értékelése az adott szaktudományok képviselőinek feladata. A felsorolt nevek azonban jelzik azt az előkelő helyet, amelyet a Széchényi Könyvtár tisztviselőinek munkássága révén biztosított magának a magyar tudományos életben.

Hogy mennyire kiemelt ez a hely, azt az a tény is egyértelműen jelzi, hogy az OSZK tudományos személyzetének írásai a korszak legjelentősebb folyóirataiban láttak napvilágot. (Csak példaként említünk közülük néhányat: *Akadémiai Értesítő*, *Budapesti Szemle*, *Egyetemes Philológiai Közlöny*, *Etnográfia*, *Hadtörténeti Közlemények*, *Irodalomtörténet*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, *Katolikus Szemle*, *Körösi Csoma Archivum*, *Levéltári Közlemények*, *Magyar Bibliofil Szemle*, *Magyar Helikon*, *Magyar Műza*, *Magyar Nyelv*, *Napkelet*, *Protestáns Szemle*, *Századok*, *Történeti Szemle*, *Ungarische Jahrbücher*, *Zenei Szemle* stb.) Nem szabad természetesen megfeledkeznünk

35. A Gyűjteményegyetem Szervezeti és Szolgálati Szabályzata alapján Hóman részletes írásbeli havi jelentéstételre kötelezte a könyvtár tisztviselőit, ezek a hivatali és az egyéni munkákat egyaránt tartalmazták.

36. Csak példaként említjük, hogy Sikabonyi 1923-ban a könyvtár átszervezéséről készített tervezetet, ezzel foglalkozott Nyireő is (A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtárának átszervezési munkálatai. Bp. 1928, OSZK. 39 p.), Kemény pedig a szakkatalógus átformálására és a hátralékos anyag gyors feldolgozására tett előterjesztést. De még lehetne a felsorolást folytatni.

az OSZK saját közlönyéről, a *Magyar Könyvszemlé*ről, hiszen ebben az értékes folyóiratban sorra jelentek meg az OSZK munkatársainak magas szintű tanulmányai.³⁷ Az 1920-as, 1930-as évek fordulóján, illetve ettől kezdve már külföldi kiadványokban is megjelentek egyes kutatók munkái (*Mannheimer Schriften, Rumeni Studi, Musikwissenschaftliche Zeitschrift* stb.).³⁸

A tudományos életben való részvétel intenzitására jellemző adat az is, hogy a könyvtár munkatársai a legjelentősebb tudományos társaságok tagjaiként is tevékenykedtek, ezekben felolvasásokat tartottak; többek között a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Bibliophil Társaság, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, a Magyar Történelmi Társulat, a Philológiai Társaság és a Szent István Akadémia keretében játszottak aktív szerepet.

*

A Széchényi Könyvtárban tehát túlnyomórészt elkötelezett tudósok dolgoztak, akik természetszerűen elsősorban saját szaktudományuk művelői voltak és csak másodsorban könyvtárosok. Tudományos felkészültségük és a könyvtár anyagának ismerete alapján azonban a gyarapítási és a tájékoztatási munkát a legmagasabb szinten látták el. A szoros értelemben vett könyvtárosi tevékenységre azonban már kevesebb figyelmet fordítottak. Hóman és Klebelsberg — mint láttuk — felismerte ugyan a könyvtárosi speciális szakismeretek fontosságát,³⁹ szorgalmazták ezek oktatását, ennek ellenére e kérdés a harmincas évek második feléig megoldatlan maradt. A könyvtáron belül a legtöbben magát a könyvtárosi szakmát megbecsülték. Közülük is kiemelkedik Havran Dániel, majd Goriupp Alisz, aki elsősorban a szakszerű feltárás kívánalmait, a katalógushálózat korszerűsítését, a könyvtár használhatóságának biztosítását tartotta elsőrendű feladatának. A könyvtári működés jelentős reformátora, Nyireő István is a munkák korszerűsítésére, a Nemzeti Könyvtár új elhelyezési terveinek kidolgozására törekedett.

*

A gyakorlati könyvtári tevékenység elvi megalapozásához és a tudományos munka végzéséhez egyaránt szorosan kapcsolódnak a külföldi tanul-

37. 1923-ban a könyvtár majdnem minden tisztviselője írt a *Könyvszemlé*be. 1930-ban a cikkeknek kb. a fele származik az OSZK munkatársaitól.

38. A könyvtár tudományos rangját jelzik azok a felkérések is, amelyek az akkor induló folyóiratokban való publikálásra szólítottak fel: 1923-ban pl. az Eckhardt Sándor és Baranyai Zoltán szerkesztésében megjelenő *Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes* c. francia nyelvű magyar tudományos folyóirat számára kértek az OSZK munkatársaitól tanulmányokat. (OSZK Irattár 724/1923.)

39. Dezsényi Béla idézi tanulmányában Hóman egyik 1925. évi nyilatkozatát: „Ma is nagy akadálya az egészséges könyvtári élet kialakulásának a múltból átörökölt káros felfogás, mely a könyvtárak vezetéséhez és könyvtárosi munkához elegendőnek véli a tudományos minősültséget, holott a speciális könyvtári képzettséggel és érzékkel nem bíró, dilettáns tudós-könyvtárosok rendszerint megbénítják intézetük egészséges fejlődését.”

mányutak. Éppen e természetszerű összefüggés miatt ezek jellemzői a könyvtári munka egészének (így a tudományos munkának) és tükrözik annak irányvonalát is.

1922-ben Melich János egyik előterjesztésében fogalmazta meg röviden, de egyértelműen a külföldi kiküldetések értelmét és célját.⁴⁰ Az 1922/23-ra szóló költségvetési javaslat III. pontjában a „gyűjtő és tanulmányi utak” céljára összesen 160 000 koronát igényelt. Az ún. gyűjtőutakra, amelyek kifejezetten a szomszéd országokhoz csatolt területeken megjelent magyar kiadványok megszerzését kívánták segíteni 100 000, a voltaképpeni tanulmányutakra pedig 60 000 koronát kért a könyvtár. Ez utóbbi indoklását a következőképpen fogalmazta meg az előterjesztés: „A könyvtár fejlődésének egyik leghasznosabb biztosítója, ha a könyvtár tisztviselői állandóan külföldi könyvtári viszonyok tanulmányozására küldetnek ki hajlamuk és tudásuk szerint. Ez a nyugati nagy könyvtárak és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának annyira kívánatos kontaktusának fenntartásához is szükséges.”

A következő évből, 1923-ból származó állásfoglalás Hóman Bálintnak, Melich utódjának felfogását tükrözi. A lényegben egyetértettek, de néhány új mozzanat miatt — Hóman akkori felfogásának jellemzésére is — érdemes néhány sort idézni a Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyetteséhez, Horvát Gézához intézett leveléből.⁴¹ „Legyen szabad már most jeleznem, hogy a vezetésem alatt álló könyvtár bármelyik tudományos tisztviselőjének kiküldetéséhez kis létszámunk miatt csak nehéz szívvel járulhatnék hozzá, és csak abban az esetben, ha az illető tisztviselőnek mind anyagi existenciáját biztosítva látnám, mind arra nézve garanciáim volnának, hogy az illető porosz intézmény keretében mint porosz kollégáival egyenrangúval fognak vele bánni. És miután egy-egy könyvtár rendszerével pár nap alatt meg lehet ismerkedni, a könyvtár belső életének megismerése legalább egy évet igényel, a párhónapos kiküldetésnek nem vagyok barátja.”

Hogy Hóman mennyire fontosnak tartotta a tanulmányutakat, azt ez év szeptember 21-i körlevele is bizonyítja. Ebben választ kért arra, hogy ki és milyen céllal szeretne 1924-ben külföldi tanulmányutat tenni.⁴²

Míg Melich és Hóman általában tartották fontosnak az európai könyvtárak munkájának megismerését, addig Lukinich Imre, aki Hómant az igazgatói tisztségben követte, 1925-ben németországi tanulmányútja iránti kérését azzal indokolta, hogy „hosszánk a könyvtártechnika és az adminisztráció terén minden új gondolat és eszme Németországból került át.”⁴³

40. OSZK Irattár 208/1922.

41. A porosz kultuszminisztérium szívesen hozzájárulna magyar könyvtárosok, levéltárosok és múzeológusok megfelelő német intézményeknél történő elhelyezéséhez. Hóman, aki nem volt a részletek felől informálva, fenntartással fogadta az ajánlatot, kérdéseket tett fel az „alkalmazás” jogi és tartalmi vonatkozásaira. Ennek során rögzítette fentiekben idézett álláspontját. (OSZK Irattár 255/1923.)

42. OSZK Irattár 687/13/1923.

43. OSZK Irattár 281/1925. Lukinich Lipcsében, Berlinben és Drezdában kívánta a könyvtári gyakorlatot megismerni. 1926-ban Lukinich újabb négyhetes közép-németországi útra, 10 város könyvtárainak megtekintésére kért és kapott segílyt. (OSZK Irattár 418/1926.)

A német könyvtári elvek nyilvánvaló és hazánkban jól érzékelhető hatása természetesen nem jelenthette az utak egy országra, illetve nyelvterületre való koncentrálódását, még könyvtári-módszertani vonatkozásban sem. Földrajzi és egyéb adottságaink következtében azonban szükségszerűen az ausztriai és németországi tanulmányutak voltak többségben.

Nehéz pontosan felmérni, hogy egy-egy adott évben kik, de főleg azt, hogy milyen céllal utaztak állami támogatással külföldre. Nem lehet meghatározni, hogy hány út szolgált gyakorlati célokat és hánynak volt könyvtári vagy egyéni kutatási indítéka. Nem sikerül minden esetben kideríteni a kiküldő, az utat anyagilag fedező, illetve támogató intézmény nevét sem. Pontos helyzetképet csak az úti jelentések ismeretében lehetne adni, ezek nagyrésze azonban sajnos nem maradt meg.

Pár év adataiból azonban bizonyos irányvonalak kirajzolódnak és a tendenciák többé-kevésbé kibontakoznak.

1920-ban és 1921-ben öt OSZK tisztviselő — közülük négy hamarosan egyetemi tanár — járt egyéni kutatóként Bécsben és Párizsban.⁴⁴ 1922-ben már javultak a kiutazási lehetőségek és ekkor már egy év leforgása alatt jutottak el öten a könyvtárból Ausztriába és Németországba.

1923-ban a Hóman felszólítására jelentkezők között többségben voltak a külföldi könyvtárügyét megismerni kívánók,⁴⁵ és hasonló tendencia volt tapasztalható 1926-ban is. A legtöbben a „könyvtárak és levéltárak tanulmányozására” mentek ki. (E kifejezés pontos tartalmát egyenként nem lehet meghatározni.) A húszas évek végén már egy-egy kérdéskör beható megismerését tűzte ki célul az intézmény illetékes munkatársa (könyvtári berendezés, könyvrestaurálás, adréma-rendszer stb.). A kutatási céllal indulók programja — legyen az a könyvtári tevékenységhez kapcsolódó, vagy egyéni — meghatározott (adatok gyűjtése a latin kódexkatalógushoz, kongresszusi kiküldetés, néprajzi, irodalmi stb. kutatásra szóló ösztöndíj, és így tovább).⁴⁶

44. Bajza József (Ausztria); Bártfai Szabó László (Bécs: Széchenyi István könyvtára katalógusának összeállítása); Hajnal István (Bécs: levéltári kutatások); Holub József (Párizs: levéltári kutatások); Kádár Jolán (Hollandia). Bártfai Szabót és Holubot a Magyar Történelmi Társulat küldte ki, Holub útját a VKM fedezte. Hajnal és Holub könyvtári feladatokat is teljesítettek; Hajnal a Bécsben megjelent magyar nyelvű baloldali emigráns kiadványokat gyűjtötte a későbbi egyetemi tanárral, Eckhart Ferencsel együtt, Holub pedig a „Bibliothèque de la Musée de la Guerre” gyűjteményeit tanulmányozta. Ugyancsak ő tárgyalta először Brüsszelben az Ómagyar Mária-siralmat tartalmazó kódex megszerzéséről.
45. Bartoniek Emma (Bécs); Grexa Gyula (Olaszország: kötelezpéldányszolgálat és kölcsönzés); Nyireő József (Olaszország: szervezeti kérdések és könyvművészet); Rédey Tivadar és Rédeyné Hoffmann Mária (Bécs és Németország: könyvtárak, kéziratárak); Sikabonyi Antal (a Felvidék nagyobb könyvtárainak tanulmányozása, nyomtatványok gyűjtése); Sulica Szilárd (az előbbi céllal Romániában); Tóth László (Olaszország: egyéni történettudományi kutatások.) (OSZK Irattár 687/13/1923.)
46. Sok az összetett program. 1935-ben Halász Gábor egy angliai társasutazásról visszatérőben a nürnbergi Staatsarchiv-ban magyar vonatkozású kéziratanyag után kutatott, a frankfurti városi könyvtárban pedig az adréma-rendszert tanulmányozta.

A típusok számszerű vagy százalékos megoszlását nem lehet kimutatni, de példaként megemlíthető az 1926-os év, amikor 8 útból 5, 1932-ben pedig 10 közül 4 szolgált közvetlen könyvtári célt.⁴⁷

Minden bizonytalanság ellenére is megállapítható, hogy a tudományos tisztviselők közül az arra érdemesek — a Gyűjteményegyetem-i (Magyar Nemzeti Múzeum-i) Tanács intenciójának megfelelően — valóban és többször is kijutottak külföldre, valamint az is, hogy a könyvtár — bár minden módon támogatta az egyéni kutatásokat — saját szakmai kérdései tanulmányozására is súlyt helyezett.

III.

Az az adottság, hogy a könyvtár érdemi dolgozói nagyrészt szaktudósok voltak és saját területükön búvárkodtak, nem jelentette azt, hogy az intézmény — mint nemzeti könyvtár — saját tudományos és ezzel szorosan összefüggő kiadványi tevékenységét elhanyagolta volna. Ellenkezőleg. Éppen a kutató szakemberek látták világosan az ő egyéni munkájukat is segítő könyvtár e területen jelentkező kötelezettségeit. Az állomány feltárása (anyagrendezés, katalógusok közreadása, kiállítások rendezése), a hazai kiadványok nyilvántartása, a könyvtár életének és értékeinek saját folyóiratában történő bemutatása egyértelmű és vitathatatlan kívánalomként jelentkezett a két világháború közti időszakban.

A háború utáni súlyos helyzetben Melich János igazgató érdeme a könyvtári rend helyreállítása, a rendszeres munka megindítása. De ahogy Hóman Bálint az 1923. évi jelentésben Melich vezetői éveire visszatekintve megállapítja, „nemcsak színvonalon tartotta ... az intézetet, hanem új nagyszabású és tudományos értékű munkálatokat is kezdeményezett.” Bár 1918 és 1922 között, pontosabban 1920 és 1922 között a gyarapítás (hungarika-beszerzés) megszervezése állt az előtérben, a tudományos, illetve ilyen jellegű tevékenység újrafelvétele is megtörtént. Nemcsak a *Magyar Könyvszemlélet* sikerült ismét megjelentetni, hanem 1920-ban a nemzeti bibliográfiai munkálatokat is meg lehetett indítani (részletesen l. külön fejezetben), jelentős előrelépés történt egyes állományrészek feltárásában (a zene-gyűjtemény, a könyvtár balkáni anyagának, az értesítőgyűjteménynek, a Hírlaptár 48-as anyagának, az irodalmi levelestárnak új feldolgozása, a háborús gyűjtemény rendszerezésének befejezése). 1922-ben került sor a háború utáni első kiállítás megrendezésére (l. külön fejezetben), és a könyvtári célú külföldi utakra is ez évben indultak el először az OSZK tisztviselői. 1923-ban Hóman Bálint megindította a korszerű cédulakatalógus munkálatait a tudomány akkori igényeinek megfelelő katalogizálási szabályok és szakrendszer alapján. Hozzákezdtek a könyvtár dolgozói újabb gyűjteményrészek (fakszimile-, alkalmi- és postabélyeggyűjtemény, gyászjelentések) rendezéséhez és feldolgozásához is. 1923 folyamán fellendült a kiadványi tevékenység (l. külön fejezetben), 1924-ben — immár Lukinich Imre

47. Az adatok nem egyértelműek. (l. a „könyvtárak tanulmányozása” meghatározást) és nem is pontosak: az irattári, sokszor nehezen egyeztethető, hiányos feljegyzésekre, nem pedig útijelentésekre alapozódnak.

igazgatósága alatt — megkezdődött az előző évben Goriupp Alisz által kidolgozott új rendszer szerinti katalogizálás. A Kézirattárban Jakubovich Emil, az osztály vezetője, a középkori kódexek feldolgozásához fogott hozzá, Rédeyné Hoffmann Mária pedig az irodalmi levelestár regesztázását végezte. A következő évben a tudományos felkészültséget kívánó munkák közül elsősorban a Régi Magyar Könyvtár III. részének rendezését kell kiemelni (Pukánszky Kádár Jolán munkája 1926-ban fejeződött be), valamint a kéziratári feldolgozás folytatását (a már említettekén kívül az Erdy- és a Tagányi-gyűjtemény és más állományrészek feltárása). A Levéltárban a családi levéltárakat rendezték. A plakátanyag és az előző évben felállított arcképgyűjtemény feldolgozása ugyancsak megfelelő ütemben folyt. 1926-ban kezdetét vette az a jelentős átszervezési tevékenység, amely a helyszűkével küzdő könyvtár célszerűbb elhelyezését szolgálta. 1926-ban a Levéltári osztály az Országos Levéltár épületébe települt át és ezzel közel két évig tartó költözködési, rakodási munka vette kezdetét. Ennek következményeként nem csupán az állomány mozgott, nemcsak a tisztviselők munkahelyei változtak, hanem ezek következményeként igen sok könyvtári feladat elvégzésére is sort kellett keríteni (átszámolás, katalógusmunkák, az új olvasótermi kézikönyvtár felállítása stb.). Így ezekben az években a különgyűjteményi állományrészek rendezése némileg háttérbe szorult. Jelentősebb tudományos munka csak a Kézirattárban folyt, az egyes hagyatékok feldolgozása mellett elsősorban Bartoniek Emma és Rédeyné Hoffmann Mária régebbi munkáinak továbbvitelében jelentkezett. Ez a helyzet 1930-ban sem változott, a gyűjtemények kialakításának „nagy korszaka” lezárult, a Kézirattárban és a Levéltárban egyes hagyatékok, illetve családi levéltárak rendezése történt meg. A következő években a személyi helyzettől függően folytatódott a feltárás munkája, a könyvtári részlegekben — elsősorban a különgyűjteményekben — általában zökkenőmentesen. Sor került az Apponyi gyűjtemény felállítására és egyes csoportjainak katalogizálására, tovább munkálkodtak a háborús és proletárgyűjtemény feltárásában, továbbá hagyatékokat dolgoztak fel az illetékes tudományos munkatársak.

A könyvtári munka egészét átszötte tehát — és átszövi ma is — a *tudományos felkészültség* igénye, kívánalma. Ez érvényesült a beszerzéstől és a feldolgozástól kezdve egészen a tájékoztató tevékenység ellátásáig. Voltak — és vannak — olyan speciális területek is, amelyeken a tudományos jelleg még erősebben érvényesült, amelyek aktív kutatói tevékenység eredményeként valósulhattak csak meg. Ezeket típusonként vesszük sorra.

Magyar Nemzeti Bibliográfia

Még 1908-ban kérte a Széchényi Könyvtár a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter segítségét a magyar nemzeti bibliográfia egész rendszerének kiépítéséhez, leszögezve, hogy ezen munkálatok végzése természetesen csak az OSZK-ban történhet. A jól átgondolt és modern koncepciót tükröző tervet akkor — az anyagi feltételek hiánya miatt — nem lehetett megvalósítani.

Melich János igazgató 1918-ban — a Múzeumok és Könyvtárak Tanácsának átíratára válaszolva — megfogalmazta a nemzeti bibliográfiai munkák elveit és megvalósítására vonatkozó nézeteit. Hangsúlyozta, hogy ezt a feladatot csak a nemzeti könyvtár keretében a beszolgáltatott kötelempéldányokra alapozva lehet és kell megoldani.⁴⁸

Melich azonban nem csak tervezett, hanem *tett* is a kurrens nemzeti bibliográfia kiadása érdekében. 1920-ban, a legnehezebb gazdasági körülmények között megindította a munkálatokat, megbízta Kádár Jolánt, a könyvtár fiatal tisztviselőjét a hazai nyomtatványok bibliográfiájának összeállításával.⁴⁹ A vállalkozás alapvető és egyértelmű célján túl az is ösztönözte a könyvtárat az anyaggyűjtés megindítására, hogy e munka gyakorlati haszonnal is jár, megkönnyíti a kötelempéldányok beszolgáltatásának ellenőrzését, „ami főleg az amatőr kiadásoknál bizonyult igen szükségesnek”.⁵⁰ Hogy a várt eredményekben nem csalódott a könyvtár, azt a következő évi jelentés igazolta azzal, hogy a beérkezett kötelempéldányok számbeli emelkedését „jelentékeny részben” a nemzeti bibliográfiai munkálatok eredményeként könyvelte el.⁵¹

Melich János, majd az őt követő Hóman Bálint igazgató az összegyűlt címeket kiadvány formájában kívánta a könyvtárak és a kutatók használatára bocsátani. 1921-ben, amikor Melich a Tudományos Társulatoknak és Intézményeknek Társulatközi Bizottsága keretében indított, és a papír-szükséglet biztosítását célzó akciója révén olcsó papírt igényelt, 6000 ívet a „tervezett nemzeti bibliográfia” számára kívánt lekötni.⁵²

48. Részletesen I. Haraszthy Gyula idézett tanulmánya 218–220. p. — A nemzeti bibliográfiai munkálatok szervezett megindítását természetesen nemcsak az OSZK szorgalmazta. Köztudott, hogy Szabó Érvint, Kóhalmi Bélát és másokat is megnyíre foglalkoztatta ez a kérdés. Itt azonban csak a nemzeti könyvtár kezdeményezéseire utalunk.
49. *Jelentés ... 1923.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 109–110. p. Közzéteszi a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága. (Összeáll. Isoz Kálmán) Bp. 1926. Egyet. ny. 70 p.
50. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913–1923. évi állapotáról és működéséről.* 46–47. p. — Kádár Jolán 1923. febr. 10-én kelt jelentéséből: az 1921-ben és 1922-ben Csonkamagyarországon megjelent nyomtatványok bibliográfiája. („Ehhez írtam 2086 cédulát, beosztottam 4931-et.”) (OSZK Irattár 73/1923.)
51. Az ország területén megjelent kiadványok pontos adatainak regisztrálása ui. lehetővé tette a be nem küldött nyomtatványok reklamálását. Ezen az úton olyan amatőr-példányokhoz jutott hozzá a könyvtár, amelyek beszolgáltatását a nyomdák sokszor elmulasztották (*Jelentés ... 1922.* = *Magyar Könyvszemle.* 1923. 141–142. p.)
52. OSZK Irattár 320/1921. — A Bizottság elnöke Klebelsberg Kunó, ügyvezető alelnöke pedig Czákó Elemér volt. A Bizottság Vass József minisztertől 8 vagon ingyen papírt eszközölt ki tudományos kiadványok megjelentetésére. Czákó javaslatára a papírból részesedő társulatok önként vállalták a kilogrammonkénti 15 korona befizetését, azért, hogy az így begyűlt tőkéből közös nyomdát hozhassanak létre. Három millió korona jött így össze, „amely altruista hozzájárulással (O. J. H. Futura és Anyagértékesítő r. t.) nyolc millió korona alaptőkéjű társaság alapítását lehetővé.” A nyomda 1922 szeptemberében a Tudományos Társulatok Sajtóvállalata R. t. néven, Klebelsberg teljes támogatását élvezve kezdte meg működését. (Magyary Zoltán: *A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége.* = *A magyar tudománypolitika alapjai.* Bp. 1927. 515–521. p.)

1924-ben elkészült az 1921-es és 1922-es években megjelent hazai nyomtatványok bibliográfiája.⁵³ „A 'nemzeti bibliográfia két évet egybefoglaló első kötete — írta Hóman Bálint igazgató — nyomtatás előtt áll, s az 1923. évtől kezdődőleg szerkesztését Gulyás Pál főkönyvtárnok, a kötelespéldány-osztályunk vezetője vette át.”

A tervezett kötet azonban nem került kiadásra. Pontosabban fogalmazva: nem tudjuk, hogy mi lett a nyomdakész kiadvány sorsa.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesülete 1924 és 1926 között hat füzetben megjelentette *Magyar Könyvészet 1921—1923* címmel Pikler Blanka szerkesztésében (szerzőségében) az adott évek hazai könyvészetének bibliográfiáját.⁵⁴ Amint Szentmihályi János megállapította: „A nem hivatalos kiadványok között ez képviseli a legmagasabb színvonalat. Címleírásai pontosak, megbízhatóak és nemcsak a nyomtatványokat, hanem a hivatalos — minisztériumi — kiadványokat is felsorolja. Az összeállítás szerzője Pikler Blanka...”⁵⁵ (A füzetek nem tüntetik fel a nevét.)

Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy az OSZK gyűjtése és Pikler Blanka műve között bármilyen kapcsolat fennállott-e? Ő az anyaggyűjtést a nemzeti könyvtárral egyidőben, vele párhuzamosan folytatta? És ha ezt tette, akkor felhasználta-e kiegészítésként — például a hivatalos kiadványok esetében — a könyvtárban 1921 és 1922 vonatkozásában nyomdakészen álló jegyzéket és az 1923-ban is folyamatosan gyűjtött címanyagot?

Sajnos, a későbbi források sem adnak választ erre a kérdésre. Fitz 1927-ben *A bibliográfia c. tanulmányában*⁵⁶ csak annyit mondott, hogy a nemzeti bibliográfia 1918 és 1920 között szünetelt ugyan, de „az 1921 óta megjelent nyomtatványokról ismét van bibliográfiánk” (*Magyar Könyvészet 1921—1923*), és ennek folytatását a *Corvina* mellékleteként Gulyás Pál szerkesztésében teszik közzé.⁵⁷

A könyvtár 1924-ben is folytatta a kurrens anyag címeinek gyűjtését.⁵⁸ Miután a kiadás költségeit nem tudta előteremteni, május elsején szerződést kötött a Magyarországi Könyvkiadók és Könyvkereskedők, Zeneműkiadók és Zeneműkereskedők Egyesületével.⁵⁹ A megállapodást létrehozó felek megegyeztek abban, hogy

53. *Jelentés ... 1923.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 109—110. p. — Érdekes, hogy ebben a beszámolóban az 1920-as anyaggyűjtésről nem esik szó.

54. [Pikler Blanka]: *Magyar könyvészet 1921—1923.* Bp. 1924—1926, Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők, Zeneműkiadók és Zeneműkereskedők Egyesülete. 491 p. hat füzetben.

55. Szentmihályi János: *A magyar nemzeti bibliográfia.* Bp. 1960, OSZK—KMK. 33 p. (A középfokú könyvtárosképzés jegyzetei. Bibliográfia 2.)

56. = *A magyar tudománypolitika alapvetése.* 355—367. p. Idézett rész: 358. p. — 1931-ben az Institut International de Coopération Intellectuelle kérdőívre Gulyás adta meg a kurrens nemzeti bibliográfiára vonatkozó válaszokat. De ez sem szolgál új adalékkal. (OSZK Irattár 449/1931.)

57. A folyóirat mint a könyvkereskedők és kiadók közlönye adott a magyarországi kiadványokról tájékoztatást.

58. *Jelentés ... 1924.* = *Magyar Könyvszemle.* 1925. 161. p. — OSZK Irattár 272/1924. és 285/1924. — A május havi jelentés szerint Gulyás Pál „készítette a nemzeti bibliográfiát, ezt összevetette a Corvina-bibliográfiával.” (OSZK Irattár 394/1924.)

59. *Jelentés ... 1924.* = *Magyar Könyvszemle.* 1925. 161. p. — OSZK Irattár 285/1924.

— az évek óta szünetelő *Magyar Könyvészet* megjelenését lehetővé kell tenni;

— az éves bibliográfiát a jövőben az OSZK és a nevezett egyesület közös kiadványaként kell közreadni, oly módon, hogy az évkönyv anyagát — a lehető teljesség kedvéért — a könyvtár állítja össze és sajtókészen bocsátja az egyesület rendelkezésére, az egyesület pedig az éves kurrens bibliográfia kötetait saját kiadványaként fogja megjelentetni. (A szerkesztéssel megbízott tisztviselő a tárgyév anyagát a következő év júniusáig köteles a közreadónak átadni.)

— a két intézmény közti munkamegosztást a címlapon is tükröztetni kell: „Szerkeszti a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára megbízásából N. N. (:a szerkesztéssel megbízott tisztviselő neve:). Kiadja a Magyar Könyvkereskedők Egylete.”

A könyvtár igazgatója Gulyás Pált bízta meg a szerkesztéssel, aki a nemzeti bibliográfiát — a Kötelezpéldányosztály segítségével — már 1923 óta készítette.

Sajnos, a megállapodás évekig nem vezetett teljes eredményre. Az éves kötet csak egyszer, 1932-ben, az 1930-as tárgyévre vonatkozóan jelenhetett meg. A *Magyar Könyvészet* e kötetének címlapján ez a szöveg áll: „Az Orsz. Széchényi Könyvtár kötelezpéldányainak figyelembevételével szerkesztette Gulyás Pál.” A bibliográfia a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyvének* U. f. I. köteteként látott napvilágot.⁶⁰

Gulyás Pál személyén keresztül azonban e kötet megjelenése előtt és után is fennmaradt a kapcsolat a könyvtár és a nemzeti bibliográfia pótlására, helyettesítésére szolgáló jegyzékek között. Ő ui. rendszeresen összeállította a *Corvina* c. folyóirat számára az új hazai könyvek jegyzékét, mégpedig a munkabeszámolókból ítélve — hivatali feladatként.⁶¹

A kurrens nemzeti bibliográfiai munkálatokat — most már az Országos Széchényi Könyvtár keretében — 1936-ban Fitz József indította újra.

Fitz József érdemét, azt, hogy elődei terveit a harmincas évek derekán továbbfejlesztette, megvalósította és a munkák folyamatosságát biztosította, aligha szükséges e helyen bővebben kifejteni.

De végső szóként még egyszer ki kell hogy mondjuk, ha a jövőben a magyar nemzeti bibliográfia történetéről szólunk, akkor Melich János eddig kevésbé méltányolt kezdeményezéséről sem szabad megfeledkeznünk.

*

60. *Magyar Könyvészet 1930*. Az Orsz. Széchényi Könyvtár kötelezpéldányainak figyelembevételével szerk. Gulyás Pál. Bp. 1932. XI, 208 p. *Magyar Könyvkereskedők Évkönyve. U. f. I.* (A címlap szövege tehát eltér attól, amiben 1924-ben megállapodtak.)

61. A *Corvina* hol külön rovatban, hol önálló mellékletként, esetenként negyedéves kumulációkkal jelentette meg a magyar könyvészetet. — Gulyás hivatali munkájáról beszámolva szólnak a jelentések szerkesztési tevékenységéről.

A nagyobb évköröket átfogó nemzeti bibliográfiák közül az 1901—1910-es ciklus *Magyar Könyvészete* 1917 és 1928 között jelent meg a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete kiadásában.⁶² A következő korszak, az 1911—1920-ig terjedő évtized anyagát — a Magyar Könyvkereskedők Egylete megbízásából — közben Barcza Imre, a Kereskedelmi és Iparkamara főkönyvtárosa gyűjtötte össze.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 195/1934. számú, december 1-én kiadott rendeletével — az előbb említett egyesülettel történt megállapodás után — a Széchényi Könyvtár igazgatóságát bízta meg az összeállítás revideálásával és sajtó alá rendezésével. Az intézményen belül e munka elvégzésére Kemény György kapott megbízást, akit feladata teljesítésében az irányítása alatt álló Bibliográfiai osztály segített. Hamarosan kiderült, hogy az átvett anyag egyrészt hiányos, másrészt pedig beosztásában következetlen, így kiegészítést és alapos átdolgozást kíván. A következő években ezen munkálkodott Kemény György és az osztály. 1935 októberében a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesületének főtítkára, Benedek Marcell a bibliográfia mielőbbi megjelentetése érdekében sürgette az anyag felülvizsgálatának munkáját és tájékoztatást kért Fitz Józseftől az átdolgozás várható befejezésének időpontjáról. Fitz válaszában két alternatívát vetett fel: vagy nyomdába adják a kéziratot átdolgozatlan formában, vagy kb. egy évig várni kell, amíg a teljes revideálás megtörténhet. A jelzett időpontban hárman (Kemény György, Posonyi Erzsébet és Sajó Géza) dolgoztak a bibliográfia egységesítésén. Az összefoglalást, amelynek első kötete 1939-ben látott napvilágot, végül is Kozocsa Sándor rendezte sajtó alá.⁶³

Végső soron megállapítható, hogy bár a kurrens bibliográfiai számbavételt csak 1936-ban indíthatta meg Fitz József, de voltaképpen már igazgatásának első félévében, 1934 végével átkerült a nemzeti bibliográfiai gondozásának kötelezettsége az Országos Széchényi Könyvtár feladatkörébe.

1936 elején, első nagy jelentésében⁶⁴ Fitz József beszámolt arról, hogy a könyvtár adréma-levonatokon gyűjti az 1921 és 1935 közötti időszak címanyagát, de az 1712-től 1920-ig terjedő kor könyvészeteinek kiegészítő adatait is. 1936. január 1-től pedig megkezdődik a kurrens anyag adrémmázott lapjainak gyűjtése az éves bibliográfia számára. A jegyzéket Fitz nem nyomdai előállításban, hanem az adréma-eljárás segítségével kívánta megjelentetni.

*

62. Petrik Géza—Barcza Imre (utóbbi a 15/b füzetűtől): *Magyar Könyvészet 1901—1910*. 1—2. köt. Bp. 1917—1928.

63. Az elmondottakra vonatkozóan 1. az 1901—1910. évi kumuláció előszavát (V—VIII. p.), az 1969. évi hasonmás kiadás előszavát (9—10. p.), valamint az OSZK Irattárában található levelet, melyet Kemény György intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. (OSZK Irattár 54/1940.) — Benedek Marcell és Fitz József levélváltása az OSZK Irattár 193/1935. számán található. — A megjelent mű adatai: *Magyar Könyvészet 1911—1920*. Kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Orsz. Egyesülete. Barcza Imre címanyagának felhasználásával összeáll. az OSZK bibliogr. oszt. Sajtó alá rend. Kozocsa Sándor. 1—2. köt. Bp. 1939—1942.

64. *Jelentés ... 1934. július 1-től 1935. december 31-ig*. 6—7. p.

A nemzeti bibliográfiai tevékenység során magától értetődően merül fel a hungarika problémakör, a hungarikumok regisztrálásának kérdése.

Ennek a Széchényi Könyvtár 1920 és 1935 közötti hivatalos munkájában csak egy vetülete jelentkezett, mégpedig az a törekvés, hogy a külföldi hungarikumokat általában, de ezen belül elsősorban a szomszédos országokhoz csatolt területek „magyar érdekű” anyagát minél teljesebben szerezzék be a könyvtár. Erről a tevékenységéről Dezsényi Béla: *Fejezetek az Országos Széchényi Könyvtár gyarapítási politikája és állományának fejlődése köréből a két világháború között* c. tanulmánya rajzol részletekbe menő képet.⁶⁵

A gyarapításon és a katalógusok számára történő feldolgozáson, sajnos, nem tudott túllépni a könyvtár. Pedig a határokon túli hungarikumok bibliográfiai feltárásának gondolata erősen foglalkoztatta az illetékeseket.

Már az intézmény 1920. évről szóló jelentése is utalt arra, hogy a kurrens bibliográfiai munkákat nemcsak a tudományos és a könyvkereskedelmi érdekeket, hanem a „magyar vonatkozású sajtótermékek állandó nyilvántartásának célját is szolgálja kívánja.”⁶⁶

1921-ben ugyancsak felmerült a hungarikumok regisztrálásának gondolata. Krisztics Sándor, akkoriban a Magyar Nemzeti Szövetség főtíkára Melich Jánoshoz intézett leveléből kiderül,⁶⁷ hogy Teleki Pál „a Magyarországra vonatkozó idegen nyelvű munkák bibliográfiáját kiadni szándékozik.” Krisztics bemutatta Telekinek a Területvédő Ligában rendelkezésre álló ilyen jellegű anyaggyűjtést. De Teleki, aki a bibliográfiai munkákat a Széchényi Könyvtárban akarta összpontosítani, felszólította őt arra, hogy ez ügyben Melichhel vegye fel a kapcsolatot. Krisztics kérte, hogy amennyiben gyűjtésükkel előmozdíthatnák „a nagy bibliográfiai mű előrehaladását”, úgy tegyék lehetővé a Magyar Nemzeti Szövetségnek a munkába való bevonását.

Az 1930. évi *Magyar Könyvészetet* ugyan a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesületének megbízásából állították össze és az ő anyagi fedezetével adták ki, de a kötet szerkesztője Gulyás Pál, az OSZK egyik vezető tisztviselője.

Így jelentősége van a bibliográfia előszavában leírt mondatnak: „... fájdalommal kell megállapítanunk, hogy kitűzött célunknak nem feltehetőleg meg teljes egészében . . . , mivel számos kísérlet ellenére is ered-

65. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968/69.* Bp. 1971. 85–158. p. Egyik fejezete: Az elcsatolt országrészek (131–137. p.) részletesen leírja a szomszédos államokból történt hungarika-beszerzés problémáit. — A beszerzéssel kapcsolatos ugyan, de jegyzékről lévén szó, megemlítjük dr. Praznovszky Iván rendkív. követ és meghat. miniszter 1919 végén Melich Jánossal történt levélváltását. Praznovszky egy olyan lista összeállítására kérte a könyvtárat, mely azon idegen nyelven megjelent magyar vonatkozású könyvek címeit tünteti fel, melyek beszerzését külföldi képviselőink a külföldi könyvtáraknak ajánlhatnák. Melich válaszából kiderül, hogy a küldött jegyzék (ez sajnos nem maradt meg), se nem teljes, se nem szakszerű, de ha van idő rá, úgy a könyvtár szívesen készít egy igényesebb összeállítást. (OSZK Irattár 331/1919.)

66. *Jelentés . . . 1920.* = *Magyar Könyvszemle.* 1920—21. 140. p.

67. OSZK Irattár 596/1921.

ménytelen maradt abbeli fáradozásunk, hogy a szűkebb hazánkon kívül megjelent magyar nyelvű irodalmi termékek jegyzékét megszerezzük. . .”⁶⁸

Barcza Imre terveiben is szerepelt „az ún. emigrációs irodalom” feldolgozása az 1911–1920-as ciklusbibliográfia számára, ezért betekintésre elkérte Melich Jánostól Bánóczy Dénes gyűjteményének az OSZK-ban található jegyzékét.⁶⁹ Nincs feljegyzés arra vonatkozóan, hogy az összeállítást végül is megkapta-e.

A fenti töredékes adalékokat azért tesszük közzé, hogy bizonyítsuk: volt törekvés, próbálkozás a külföldi hungarikumok regisztrálására, de ezek elszigetelt elképzelések, kezdeményezések voltak és nem vezettek átfogó eredményre. Ami e korszakban a külföldi hungarikumok bibliográfiai feltárása területén történt, az egyes kutatók egyéni munkájának terméke volt, és nagyrészt a könyvtár folyóiratában látott napvilágot,^{69a} illetve a magyar nemzeti könyvtártól függetlenül valósult meg.⁷⁰

Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai

Az 1923. évi munkáról szóló jelentésben⁷¹ Hóman Bálint örömmel számolt be az intézmény gazdasági lehetőségeinek javulásáról, amely a Gyűjteményegyetemben statuált alapszerű pénzkezelési rendszer életbeléptetésének eredménye volt. Megemlítette, hogy külön gondoskodás történt — többek között — a tudományos kiadványok kiadásának fedezéséről is.

A fellendülés azonban nem tartott sokáig, hiszen a gazdasági élet nehézségei újabb megszorításokra kényszerítettek. Hóman Bálint 1929-ben megjelent, a Magyar Nemzeti Múzeum 1924–1928. évi állapotáról adott összefoglalásában⁷² arról szolt, hogy az összeomlást követő években, a

68. Az előszót nem jelzi aláírás, nyilvánvalóan a közreadó testület egyik vezetőjétől származik.

69. OSZK Irattár 330/1924.

69a Gulyás Pál: *Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum naptárgyűjteményében.* = *Magyar Könyvszemle.* 1919. 1–55. p. Önállóan is megjelent 1920-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzékei 4. füzetének függelékeként is. Bajza József: *Adalékok Montenegro magyar könyvészetéhez.* = *Magyar Könyvszemle.* 1926. 330–363. p. — Tóth László: *Magyar vonatkozás a római sajtó történetében.* = *Magyar Könyvszemle.* 1926. 367–369. p. — Hevesi András: *A magyar vonatkozású francia színdarabok bibliográfiája.* = *Magyar Könyvszemle.* 1929. 64–86. p. és még néhány kisebb közlemény.

70. Pl. Apponyi Sándor: *Hungarica* c. művének 2. része, Ballagi Aladár: *Buda és Pest a világirodalomban 1473–1711.* c. munkája, az *Erdélyi magyar irodalom bibliográfiájának* kötetei (György Lajos, Ferenczi Miklós, Valentiny Antal munkája), Alapy Gyula összeállítása az 1919 és 1928 között megjelent csehszlovákiai magyar kiadványokról (*Kisebbségi irodalmunk tíz éve és ennek könyvésze*) a berlini egyetem Magyar Intézetének *Bibliographia Hungariae* c. négy kötetes műve.

71. „Dr. gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter méltányolván az előtte kifejtett terveket, a pénzügyi kormányzattól megszerezte a szükséges összegeket, amelyekkel nemcsak a túrhetetlenül szerény javadalom felemelése vált lehetővé, hanem a háborús hiányok pótlására és az átszervezés költségeire is új hitel folyósított, minek folytán 1923-ra 39 1/2 millió korona állt az igazgató rendelkezésére.” (*Jelentés . . . 1923.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 107–108. p.)

72. Hóman Bálint: *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve.* 10. p.

devalváció következményeként a Múzeum dologi költségvetése az utolsó békeköltségvetés 8%-ára olvadt le és ilyen körülmények között még a leg-
elemibb napi adminisztratív szükségleteket sem lehetett kielégíteni, „... a
kiadványok régi keretek közt való megjelentetésére gondolni sem lehetett.”

A korlátozás betartására Hóman — immár a Múzeum főigazgatója —
ismételten felhívta a könyvtár figyelmét. 1927 elején Lukinich Imrét, a
könyvtár vezetőjét arról tájékoztatta, hogy a Múzeum kedvezőtlen pénzügyi
helyzete miatt a legnagyobb takarékossgot szükséges érvényesíteni.⁷³
Ez a kiadványok megjelentetését is érinti. Közölte, hogy amíg a táruk
javadalmazásának felemelésére nincs lehetősége, addig csakis a folyamatos
kiadványok nyomtatására kerülhet sor. E helyzetben szükségesnek látta
az egységes elbírálás érvényesítését, ezért elrendelte, hogy további intéz-
kedésig minden kiadvány kéziratát neki előzetesen be kell mutatni. Ezért
az igazgatót személyében és anyagilag is felelőssé tette.

E szigorú intézkedések ellenére Hóman egy év múlva újra kénytelen
volt a táruk vezetőit a pénzügyi fegyelem betartására figyelmeztetni.⁷⁴
Ekkor, Lukinich Imre összeállítása szerint, a könyvtár tartozása kiadványi
vonalon 1000 pengőre rúgott.

Bár Hóman előbb idézett iratában megígérte, hogy mindent elkövet
újabb hitelek megszerzése érdekében, a világgazdasági válság évekre vissza-
fogta az ország és ezen belül a Magyar Nemzeti Múzeum fejlődését, gátolta
tárgyalt korszakunk végéig a könyvtár kiadványi tevékenységének meg-
felelő vitelét.

Fitz igazgatásának első teljes évében (1935) a könyvtár állami javadal-
mának 10%-át (azaz 2000 pengőt) irányozta elő kiadványokra, de ez az
összeg nem volt elegendő az igények kielégítésére.⁷⁵

Le kell azonban szögeznünk, hogy bármilyen reménytelennek látszott is
a nyomdai költségek előteremtésének lehetősége, az intézmény vezetősége
soha nem mondott le kiadványi tevékenysége folytatásáról. Ellenkezőleg,
mindent elkövetett a legalábbis minimális szint fenntartása érdekében.
(A kiadás változatos módjairól az egyes művekkel kapcsolatban szólunk.)
A nehéz gazdasági helyzetben „... hagyományainkhoz híven, meglevő
értékeink fokozott használhatóvá tételére, a kutatásnak a könyvtári munka
által való megkönnyítésére törekedtünk” állapította meg Jakubovich
Emil, a Széchenyi Könyvtár vezetője, 1931-ről szóló jelentésében.⁷⁶

Az OSZK akkori kiadványi munkája kiadói funkcióval is párosult. Ez
azt jelentette, hogy nemcsak saját tisztviselőinek akár munkaköri feladat-
ként, akár egyéni kutatás eredményeként elkészült műveit jelentette meg,
hanem külső szakembereknek az OSZK tudományos profiljába beilleszkedő
írásait is. A könyvtár más esetben csak a szellemi közreadó szerepét vállal-
hatta.

73. OSZK Irattár 81/1927.

74. OSZK Irattár 283/1928.

75. *Jelentés ... 1934. július 1-től 1935. december 31-ig.* 6. p.
évb. = *Magyar Könyvszemle.* 1931. 74–104. p.

76. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1931–
1933. évben.* = *Magyar Könyvszemle.* 1932/34. 90. p.

Korszakunkban a kiadott művek többsége — ha részben vagy egészében külső anyagi támogatással került is kiadásra — egyértelműen könyvtári kiadvány (itt készült, illetve szorosan kapcsolódott a gyűjteményhez). A Nemzeti Múzeummal való összefonódottság e területen is jelentkezett (l. a kiállítási katalógusokat, az önálló műveket).

*

Bélley Pál és Ferenczy Endréné Wendelin Lídia bibliográfiával kiegészített tanulmánya⁷⁷ pontos képet ad az OSZK kiadványairól, a könyvtár megalapításától kezdve az 1955. évvel bezárólag. A jegyzék elemzése során a szerzők megállapították, hogy a Széchényi Könyvtár már korán felismerte kiadványpolitikájának legfontosabb összetevőit, elveit, amelyek a következőkben valósulnak meg:

- a könyvtár állományát bemutató nyomtatott katalógusok,
- bibliográfiák (elsősorban nemzeti bibliográfiák) összeállítása és közreadása;
- könyvtári tanulmányok, valamint
- könyvtárismertető és kiállítási katalógusok megjelentetése.

Ha ezt a csoportosítást a háború utáni másfél évtizedre rávetítjük, világossá válik, hogy a 160 évből kiragadott, általunk tárgyalt 15 év is ezen célok megvalósításának szolgálatában állt.

A könyvtár kiadványi tevékenységének addigra kialakult profilján ez időben senki sem kívánt változtatni. Alapelveiben tehát egyértelmű volt ez a munka. Ha egy sorozat közreadása megszakadt, annak gazdasági okai voltak, nem elvi megfontolás miatt szünetelt vagy szűnt meg publikálása. Új kezdeményezések természetesen voltak, de ezek harmonikusan illeszkedtek be a funkciórendszerbe. Helyes elgondolások is kialakultak, amelyek azonban már nem valósulhattak meg.

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának címjegyzéke. *Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici* c. sorozatot⁷⁸ 1895-ben indította meg a könyvtár. A sorozat célja a gyűjtemény értékes állományrészeinek feltárása, elsősorban a kutatás számára. Ez olyan feladat, amelynek vállalását azóta is, ma is elsősorban kötelességének tartja minden nemzeti (és más jelentősebb) könyvtár. Az I. világháború előtt a sorozat öt kötete jelent meg, Tárgyalt korszakunkban, pontosabban 1921 és 1925 között újabb hat katalóguskötetet sikerült kiadni.⁷⁹ (A következő csak 1936-ban került ki a nyomdából.)

77. Bélley Pál—F. Wendelin Lídia: *Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványairól.* = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957.* Bp. 1958. 365—383. p. Idézett rész: 355. p.

78. 1—10. szám sorozatcíme: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke.

79. Áldásy Antal: *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címeres levelei.* 2. köt. Bp. 1930. 161—303. p. — Zenei kéziratok 1. Isov Kálmán: *Zenei levelek* 1—3. füz. Stephaneum ny. 1921—1924. — Akantisz Viktor: *Todoreszku Gyula és neje Hor-*

A *Magyar Nemzeti Múzeum kiállításai* c. sorozat⁸⁰ ugyan 1922-ben indult, de kiállítási katalógusokat egyedi műként már a század elejétől kezdve adott közre a Széchényi Könyvtár. 1922 és 1933 között nyolc füzet jelent meg, majd 1934-ben az *Országos Széchényi Könyvtár kiállításai* címen még egy ide tartozó kiadvány látott napvilágot. Ezzel, sajnos, megszűnt a sorozat, és a későbbi katalógusok önálló művekként kerültek kiadásra. 1928-ban jelent meg az *Országos Széchényi Könyvtár kiadványai* c. sorozat⁸¹ első tagja, és időszakunkban még három kötetét sikerült közreadni Jakubovich Emil, Lukinich Imre, majd Rédey Tivadar szerkesztésében. Közülük az első kettő a *Magyar Könyvszemléből* származó különnyomat, csupán a harmadik, Goriupp Alisz munkája először közreadott tanulmány. Utóbbinak jelentőségét az is fokozza, hogy könyvtárunk történetével foglalkozik, a Hírlaptár fennállásának első félévszázadát idézi fel.

váth Aranka régi magyar könyvtára. Bp. 1922, Stephaneum ny. XV, 117 p., 10 mell. Bártfai Szabó László: *Gróf Széchényi István könyvtára*. Bp. 1923, ny. n. 102 p. — Váczy János—Rédeyné Hoffmann Mária: *Irodalmi levelestár*. 1. köt. Bp. 1923, M. Tud. Társ. 20 p. — Végh Gyula: *Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből*. Bp. 1925, Egyet. ny. 99 p.

Azt, hogy egy-egy művet milyen módon sikerült kinyomtatni, Isoz Kálmán *Zenei kéziratok* c. munkájának első kötetén tudjuk szemléletesen bemutatni. Ennek első füzeté 1921-ben jelent meg, a második 1923-ban került ki a sajtó alól. A VKM intenciója szerint ez utóbbit a Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata nyomdájában kellett volna előállítani, de folytatásos műről lévén szó, a könyvtár ragaszkodott az előző füzet technikai munkáit végző Stephaneum nyomdához. Az utóbbinál jelentkező 40 000 koronás többletet (a papír árát) a mimisztériumtól kellett kérnie. (OSZK Irattár 146/1923.) A 3. füzet nyomtatási költségei „a Nemzeti Múzeumban kiállított Dudits-féle Eskü a vérmezőn c. kép belépti díjaiból a kiállító József-szanatórium Egyesület által e célra felajánlott részesedési százalékából fedeztettek” — írta Hóman a füzet előszavában (V—VI. p.)

Akantisz művének kiadási költségeit Todoroszku Gyuláné Horváth Aranka fedezte (Jelentés... 1913—1923. 45. p.). Az *Irodalmi Levelestár* 1. kötete az olcsó papírt biztosító „altruista nyomdában” készülhetett el (OSZK Irattár 687/1923.) — Ugyanebben a nyomdában jelenhetett meg Áldásy művének 2. kötete. (OSZK Irattár 171/1923.)

80. 1. Rédey Tivadar: *Az Országos Széchényi Könyvtár Petőfi kiállítása*. Bp. 1922. M. Tud. Társ. 24 p. — Ua. 2. kiad. 1923. — 2. Kossuth emlékkiállítás (Rendezte Höllrigl József, Bartoniek Emma). Bp. 1924. M. Tud. Társ. 24 p. — 3. *Jókai emlékkiállítás*. (Rendezte Rédey Tivadar.) Bp. 1925, Egyet. ny. 20 p. — Ua. 2., 3., 4. kiad. 1925. — 4. *Magyar sporttörténeti kiállítás*. Bp. 1926, Egyet. ny. 72 p. 8 t. — 5. *Tíz év szerzeményei*. 1919—1928. Bp. 1928, Stephaneum ny. 140 p., 10 t. — 6. Tóth László—Zambra Alajos: *A Garibaldi-emlékkiállítás katalógusa*. Bp. 1932. Franklin ny. 164 p., 1 t. — 7. Varjú Elemér—Höllrigl József: *Ernst Lajos magyar történeti gyűjteménye*. Bp., 1932, Légrády ny. 144 p., 17 t. — 8. Kossányi Béla: *A Báthori—Sobieski emlékkiállítás katalógusa*. Bp. 1933, Sárkány ny. 165 p., 3. t. — *Az Országos Széchényi Könyvtár kiállításai. A szép könyv*. (Összeáll.: Hunyadi József.) Bp. 1935. 15 p.
81. Hoffmann Edith: *A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratai*. Bp. 1928, Stephaneum ny. 135 p., 15 t. (Klly. a *Magyar Könyvszemléből*.) — 2. Gárdonyi Albert: *Régi pesti könyvkereskedők*. Bp. 1930, Stephaneum ny. 115 p. (Klly. a *Magyar Könyvszemléből*.) — 3. Goriupp Alice: *A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaptára fennállásának első félévszázadában*. 1884—1934. Bp. 1934. Stephaneum ny. 23 p.

Sorozatként indult 1931-ben a *Magyar zeneművek könyvészete*. Ekkor megjelent kötete korszakunkban — OSZK vonatkozásban — a szakbibliográfia egyetlen képviselője.⁸² (A könyvtár munkatársai közül néhányan részt vettek más kiadóknál megjelent szakbibliográfiák összeállításában. Közülük kiemeljük Kozocsa Sándor magyar irodalomtörténeti repertóriumainak sorozatát.)

A legtöbb figyelmet az új sorozatok közül voltaképpen az 1934-ben először megjelenő (és 1941-ben megszűnt) *Musicologia Hungarica*⁸³ és *A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára nemzeti kincseinek hasonmásai* című,⁸⁴ egyetlen kötettel képviselt sorozat érdemli. Előbbi keretében Isov Kálmán és Bartha Dénes szerkesztésében 1934-ben és 1935-ben egy-egy füzet került kiadásra.

A sorozatokon kívül megjelent önálló művek között a hivatalos jellegű, az intézmény működésével összefüggő publikációk mellett⁸⁵ az egyetlen, a

82. Isov Kálmán: *Petőfi dalok (Zenei bibliográfia)*. Bp. 1931, Stádium ny. 109 p. Megjelent a Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak anyagi támogatásával. — A Zenetörténeti osztály évekig tervezte egy, a gyűjtemény új szerzeményeit, értékeit, munkáját bemutató zenetörténeti adalékokat közlő időszaki kiadvány megjelentetését. Ez anyagi okok miatt nem valósulhatott meg. 1929-ben és 1930-ban sikerült e célra a *Muzsika* c. lapban a Nemzeti Múzeum Zenei osztályának közlései számára néhány oldalt biztosítani, a lap megszűnte után azonban erre már nem volt mód. — Isov előbb említett bibliográfiája is e folyóiratban jelent meg először, erről különnyomtat az önálló kiadvány.
83. *Musicologica Hungarica. A Magyar Nemzeti Múzeum zenetörténeti kiadványai*. 1. Bartha Dénes: *Szalkai érsek zenei jegyzetei monostoriszkolai diák korából. Das Musiklehrbuch ... von Fürstprimas Szalkai*. 1934, Kertész ny., Karcag. 128 p., 9 mell. — 2. Gombosi Ottó: *Bakfark Bálint élete és művei (1507—1576). Der Lautentist Valentin Bakfark. Leben und Werke*. 1935, Kertész ny., Karcag. 166 p., 32 mell. — Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nemzeti Múzeum Barátai Egyesületének anyagi támogatásával.
84. *Szent István törvényeinek XII. századi kézírata, az Admonti kódex*. Bev., ford., jegyz. ell. Bartoniek Emma. Bp. 1935, Lantos. 69 p., 8 t. — A kódex kiadásának fedezetét a Lantos könyvkereskedés biztosította (OSZK Irattár 170/1934.) A jelzett aktából az is kiderül, hogy Fitz József eredetileg Jakubovich Emilt kérte fel a kiadás gondozására, aki azonban betegsége miatt nem vállalkozhatott e munka elvégzésére. — Fitz első jelentésében (1934—35) örömmel állapította meg, hogy a kiadás anyagilag sikerrel járt, és remélte, hogy a sorozat további kötetekre is tudnak kiadót találni. Sajnos, a sorozat mégis megszakadt.
85. *Hóman Bálint beszéde. Elmondotta a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává történet beiktatásakor. (1923. dec. 22.)* Bp. 1924, Stephaneum ny. 16 p. — *Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete. Alapszabályok*. Bp. 1926, Egyet. ny. 8 p. — Lechner Jenő: *A Magyar Nemzeti Múzeum épülete 1836—1926*. Bp. 1927, Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete, Dunántúl Pécsi Egyet. ny., 68 p., 1 t., 1 mell. — Nyireő István: *A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának átszervezési munkálatai*. Bp. 1928, M. N. M. Orsz. Széchényi-Könyvtára. 39 p. — Hóman Bálint: *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. (1924—1928.) Jelentés az intézet 1924—1928. évi állapotáról*. Bp. 1929, Egyet. ny. 165 p., 12 t. — *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1934—1936. évi működéséről*. Bp. 1943, Vörösváry soksz. — *A Magyar Nemzeti Múzeum Barátai Egyesületének első száz-ezer pengője. Összefoglaló jelentés a Nemzeti Múzeum támogatásáról. 1926—1933*. Bp. 1934, Sárkány ny. 28 p. — *A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendelete*. Bp. 1934, Egyet ny. 20 p.

könyvtárról is szóló tájékoztató,⁸⁶ néhány kiállítási katalógust találunk,⁸⁷ valamint egy nagyobb kötetet, Gulyás Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században* c. művét.⁸⁸

*

A könyvtár adott korszakában érvényesülő kiadványi politikáját és annak eredményeit áttekintve megerősítve látjuk az előjáróban már említett alapelv érvényesülését: a nemzeti könyvtári funkciókból adódó kiadói tevékenység vitelének megvalósítását. Nincs ebben a másfél évtizedben egyetlen olyan kiadott mű sem, amelynek megjelentetése fölösleges lett volna.

A szűkös anyagi lehetőségek természetesen nem adtak módot e feladatkör egészének kibontakoztatására, ellátására. Ez vonatkozik elsősorban a nemzeti bibliográfiai kiadványokra, ezek hiányára.

Az a tény azonban, hogy a Széchényi Könyvtár 1919 és 1935 között a *Magyar Könyvszemle* mellett közel 40 kisebb-nagyobb művet jelentetett meg,⁸⁹ igazolja azon állításunkat, hogy az intézmény mindenkori vezetősége — amit lehetett — elkövetett a kiadványi tevékenység fenntartása érdekében.⁹⁰

Nem feladatunk a megjelent munkák egyenkénti értékelése. A korabeli kritika ezt a feladatot elvégezte. De az egyértelmű, hogy a jelzett időszakban kiadott műveket a tudományos felkészültség és magas szakmai szint jellemezte. Bizonyosága ennek az is, hogy egy részük ma is forrásműként szolgál, könyvtárunk Kiadványtárától még most is igénylik őket.

Álljon itt végezetül Fitz Józsefnek, az 1934 júliusában hivatalba lépő új főigazgatónak, a könyvtár kiadványi tevékenységére visszatekintő,

86. *Tájékoztató a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeiben*. Bp. 1919, Bíró ny. 54 p. — Az OSZK-ról szóló részt az 5–10. oldalakon olvashatjuk.

87. *A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak juttatott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban*. Bp. 1933, Kertész ny., Karcag. 82 p., 17 t. — *Az Országos Református Kiállítás alkalmára a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett Református Történelmi kiállítás katalógusa*. Bp. 1934, Sárkány ny. 108 p. — *The Past of Hungarian Law. Exposition in the Hungarian National Museum*. Bp. 1934, Print Sárkány. 26 p. — *Rákóczi-emlékkiállítás*. Magyar Történelmi Múzeum. Leíró-lajstrom. Bp. 1935, Egyet. ny. 50 p., 10 t.

88. Gulyás Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században*. Bp. 1931, Stephaneum ny. 272 p., 34 t. — Gulyás Pál munkáját a Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete adta ki. (OSZK Irattár 33/1934.) Az illusztrációs anyag nagyrészt a Térképészeti Intézettel fennálló csereviszony szolgáltatásaként kapott klisékből került ki. (*Az Országos Széchényi Könyvtár 1929. évi állapota*. = *Magyar Könyvszemle*. 1930. 323. p.)

89. Ezek között — főleg a kiadványi katalógusok és az „önálló művek” sorában — több a pár oldalas kiadvány.

90. A könyvtár akciói természetesen nem jártak mindig sikerrel. Amikor a Magyar Asszonyok Könyvtára címjegyzékét szeretne volna az intézmény — a hagyatékozó Benczur Gyuláné családjának kérésére — közreadni, akkor Hóman Bálint Tormay Cecilehez, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége elnökéhez fordult segítségért, „mert szűkreszabott és legújabbban is csökkentett dotációnkból” nem tudták a kiadás költségeit fedezni. (OSZK Irattár 33/1931.) Az, hogy a kiadvány nem jelenhetett meg, jelzi, hogy ez a kérés sem bizonyult teljesíthetőnek.

de egyben a jövőt is meghatározó véleménye⁹¹: „A katalógusokon kívül a könyvtár állományát kiadványaink tárják fel. Immár nagy múltú és tekintélyes kiadványsorozataink vannak, mint a hatvanéves Magyar Könyvszemle, különgyűjteményeink címjegyzéke, az összefoglaló tanulmányok sorozatai, kiállításaink katalógusai és az 1935-ben megindult hasonmás-gyűjteményünk, melynek első kötete a nemrég megérkezett Admonti kódexet mutatta be. Ezeket kár volna abbahagynunk.”

*

E rész lezárásaként még szólnunk kell a kiadványok terjesztési lehetőségeiről, módjáról is.

A könyvtár lényegében maga gondoskodott erről, természetesen a rendelkezésre álló lehetőségek igénybevételével. A megjelent munkákból a legnagyobb tételt általában Ranschburg Gusztáv könyvkereskedő mint bizományos vette át a Széchényi Könyvtártól — a megfelelő haszonkulcs ellenében.⁹² Ezt az üzleti kapcsolatot a rendszeres elszámolások dokumentálják. A bizonylatokból, illetve a céggel folytatott levelezésből derül ki, hogy Ranschburg részesedése 40%-os volt, ő a könyv árából ennyi engedményt kapott.

De az OSZK a Szent István Társulattal is tartott kapcsolatot,⁹³ számukra pl. Gulyás Pál művének 80 pengős bolti árából — készpénzfizetés esetére — 25% kedvezményt ajánlott fel az intézmény.

Több helyre, belföldre és külföldre egyaránt, tiszteletpéldányként jutottak el a könyvtár kiadványai.⁹⁴ Az árusításon kívül nagy szerep jutott a terjesztésben a nemzetközi cseretevékenységnek is. Ennek bemutatása azonban már nem e tanulmány keretébe tartozik.

Magyar Könyvszemle

A *Magyar Könyvszemle* megjelentetésének gondjai ugyancsak híven tükrözik az egész korszak gazdasági nehézségeit. Nem kívánjuk itt e kitűnő folyóirat tartalmi vonatkozásait feltárni (ez külön elemző tanulmány feladata lenne), de könyvtárunk közlönye megjelentetésének történetét szükségesnek tartjuk bemutatni.

91. *Jelentés ... 1934. július 1-től 1935. december 31-ig.* 6. p. — Fitz utalt a kurrens nemzeti bibliográfia kiadásának kötelezettségére, valamint arra is, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben a kiadványsorozatokat csak szerény keretek között és korlátozott terjedelemben lehet folytatni.
92. OSZK Irattár 599/1923. — 287/1928. — 121/1930. — Gulyás két kötetben megjelent kiadványára a következő megállapodás jött létre: Ranschburg az első füzetből 420 példányt vesz át bizományba, ennek előfizetési ára (a 2. füzet megjelenéséig) 60 P., ebből 20% a Ranschburg cégé; a 2. füzet megjelenése után megszűnik az előfizetési ár, a két kötet 80 pengőbe kerül, ebből 40% engedmény illeti a céget. A könyvet csak Ranschburg árusíthatja, köteles a kiadványt hirdetni. A könyvkereskedők az előfizetési árból 10%, a bolti árból 25% engedményben részesülnek.
93. OSZK Irattár 45/1933.
94. A Székely Nemzeti Múzeum részére pl. már 1916 óta minden kiadványát megküldte az OSZK. (OSZK Irattár 309/1930.)

1918-as impresszummal, Gulyás Pál szerkesztésében,⁹⁵ 16 ívnyi terjedelemben, gazdag tartalommal jelent meg a *Magyar Könyvszemle* azonos évre szóló kötete (U. F. XXVI. köt.). A következő évi csak némi késedelemmel és csökkent, 10 íves terjedelemben 1920-ban látott napvilágot. Az 1920. évi könyvtári jelentés viszont már arra utalt, hogy az 1920-as évfolyam az 1921. évvel egyesítve, későbbi időpontban kerül kiadásra.

Aligha kell bizonyítani, hogy a folyóirat közreadásában jelentkező nehézségek magyarázata a háború utáni gazdasági összeomlásban rejlik. Erre hivatkozott röviden az 1920. évi beszámoló, de a kétségbeejtő valóságot a maga teljességében a *Könyvszemlét* előállító Stephaneum Nyomda R. t. és az OSZK közti levelezés érzékelteti. Nem ismertetjük itt ennek minden részletét, csupán jelzésként idézünk három nyomdai értesítésből.⁹⁶ Ezekből kiderül, hogy 1920. február 10-én a nyomdai munkások béremelése miatt 10%-kal emelkedtek a technikai munkák költségei, április elsejére viszont már elérte a 30%-ot, ugyanakkor a papír is jelentősen megdrágult. A Budapesti Grafikai Főegyesülés a munkásság kérésére április 12-én újabb jelentős béremelést rendelt el, ezt május 31-én még egy követte. Így áprilistól 12%-kal, májustól pedig 5%-kal növekedtek a nyomdai előállítás költségei. Novemberben ismét 12%-os emelést jelentett be a Stephaneum, jelezve, hogy a jövőben technikai munkadrágulás címen további 50 %-ot számítanak majd fel.

Ez a kétségbeejtő folyamat készítette 1921-ben Melich Jánost arra, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját megkérje: forduljon a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a *Magyar Könyvszemle* kiadási költségeinek fedezése ügyében. Melich leírta, hogy a folyóirat 1919-es kötete jelent meg utoljára és szeretné, az 1920–1921-es évfolyamot is kiadni (költsége kb. 60 000 korona lenne). Érvelése így hangzott: „... Tegye [a miniszter] magáévá azt a gondolatot, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum időszaki kiadványai, tehát folyóiratai, a minisztérium részéről a tudományos társaságok folyóirataival egyenlő elbánásban részesüljenek. ... Miután folyóiratunk azon belül, hogy az Országos Széchényi Könyvtár anyagát ismerteti, egyúttal a tudományos bibliographiának egyedüli képviselője ... s így tulajdonképpen egy meg nem alakult bibliographiai társaság folyóiratát pótolja.”⁹⁷

95. Gulyás Pál, aki 1911 óta szerkesztette a folyóiratot, 1916-ban a VKM-től erre újabb öt évre szóló megbízást kapott. Miután a *Magyar Könyvszemle* szerkesztése Melich János osztályigazgató közreműködésével történt, a VKM 946 335. sz. irata jóváhagyta, hogy ez a folyóirat címlapján is kifejezésre jusson. (OSZK Irattár 502/1920.) 1921-ben lejárt Gulyás megbízása, Melich János kérésére azonban a VKM július elsejével újabb öt évre szólóan megerősítette szerkesztői tisztségében (OSZK Irattár 451/1921.). 1925-ben Gulyás Pál — másirányú tudományos kötelezettségeire hivatkozva — lemondott a szerkesztőségről. (Gulyás Pál ekkor nagy erővel dolgozott — az MTA-tól 1915-ben kapott megbízás alapján — Szinyeyi: *Magyar írók élete és munkái* c. bibliográfiájának kiegészítésén.) Hóman Bálint ekkor a szerkesztői teendőket ellátásával Rédey Tivadart bízta meg. (OSZK Irattár. 141/1925.)

96. OSZK Irattár 179/1920. márc. 23. — 208/1920. ápr. 21. — 573/1920. nov. 12.

97. OSZK Irattár 64/1921. jan. 19.

Nyilván ez az akció is hozzájárult ahhoz, hogy Czakó Elemér miniszteri tanácsos 1921-ben arról értesítette a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját, Fejérfataky Lászlót,⁹⁸ hogy a Tudományos Társulatoknak és Intézményeknek Társulatközi Bizottsága által szervezett — a papírszükséglet biztosítására szolgáló — akciója révén sikerült elérni, hogy a tudományos folyóiratok és egyéb kiadványok megjelentetéséhez olcsó vagy ingyenes papírt biztosítsanak. Melich János — 20 korona/kg áron — 6000 ívet igényelt a *Könyvszemle* céljaira. Így az 1920—1921-es évfolyam 1922-ben megjelenhetett, ezt követte 1923-ban az 1922. évre szóló kötet.

Mindez nem jelentette a nehézségek végleges megoldását, hiszen 1922-ben és 1923-ban újabb áremeléseket jelzett, egyre drámaibb hangon, a Stephaneum Nyomda.⁹⁹

Bár az 1925-ös évfolyamával felszázados jubileumához érkezett folyóirat bevezető cikkében¹⁰⁰ pesszimistán ítélte meg a szerkesztőség a kiadási helyzetet, nem remélt a jövőtől sem gyökeres javulást, a *Magyar Könyvszemle* megjelentetését a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának segítségével mégis fenn lehetett tartani. Az egyes kötetek általában 25—30 ívnyi terjedelemben láttak napvilágot.

Pedig a könyvtár igazgatója, Lukinich Imre, 1926 végén már szinte feladta a folyóirat megjelentetéséért folyó küzdelmet.¹⁰¹ Amikor a könyvtárat terhelő tartozások jegyzékét összeállította és a Gazdasági Hivatalnak felterjesztette, Hóman Bálint főigazgató számára is készített egy feljegyzést. Ebben írta: „Ami a Magyar Könyvszemlélet illeti szerintem mindenesetre meggondolás tárgyát képezheti, hogy akkor, mikor a könyvtár a legszükségesebbeket is kénytelen nélkülözni, indokolt-e egy ilyen költséges [kiadvány] megjelentetése, vagy sem, főleg akkor, ha a folyóirat kiadási költségei a könyvtárnak különben is lehetetlenül kevés javadalmazását terhelik. Ennek eldöntését Méltóságodra bízom.” Szerencsére Hóman határozottabb

98. OSZK Irattár 320/1921. VKM 85470-21/IV. b.

99. OSZK Irattár 490/1922. nov. 15. Ebből a levélből kiderül, hogy a munkaadók az index alapján történő áremeléseket fölmondták ugyan, de „a munkásság nem nyugodott bele a fölmondás időbeli hatályába és így kénytelenek voltunk a felmerült ellentétet pártatlan bírói döntés alá bocsátani. A független bíróság a munkásság javára ítélte, mely ítélet következtében kénytelenek voltunk a munkásságnak az index alapján — e szerint azonban visszavonhatatlanul utoljára — újlag nagyarányú béremelést concedálni.” Szinte korlátlanul lehetne még az előállítási költségek újabb és újabb növekedéséről szóló bejelentésekre hivatkozni. Ezek közül kiemeljük az 1923. március 27-én kelteztet, amely a számlák 4 napon belüli kiegyenlítését kérte, azzal az indokkal, hogy különben a korona érték-differenciáját kénytelenek lesznek pótlólag felszámítani. (OSZK Irattár 271/1923.) 1923 júliusában újabb — 46%-os áremelés következett be (OSZK Irattár 584/1923), majd augusztusban már 80%-os az emelés. A munkásság a drágulást természetesen nem nézhette tétlenül és sikerült is nekik 40%-os béremelést elérni — közölte a Stephaneum nyomda levele. (OSZK Irattár 633/1923.) — Az egymást követő értesítések közül még az 1924. február 25-i dátummal érkezett érdekes: a nyomda bejelentette, hogy ezután már nem lesz képes a könyvtárat az áremelkedésekről hétről-hétre értesíteni. (OSZK Irattár 32/1924.)

100. *A felszázados Magyar Könyvszemle*. = *Magyar Könyvszemle* 1925. 3—5. p. — A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára aláírással jelezve.

101. OSZK Irattár 740/1926.

állásponton állt ebben a kérdésben és a *Könyvszemle* továbbra is kiadásra kerülhetett.

Jakubovich Emilnek, a könyvtár következő igazgatójának a vallás- és közoktatásiügyi miniszterhez 1933-ban intézett levele ad¹⁰² — többek között — felvilágosítást arról, hogy a folyóirat megjelentetését a háborút követő évtizedben, milyen módon sikerült lehetővé tenni. Ebben leírta, hogy a könyvtár költségvetése az összeomlás óta „hivatalos kiadványaink fedezésére szolgáló tétellel nem rendelkezik”. Hivatkozott arra, hogy az ebből adódó nehézséget Hóman Bálint főigazgatói intézkedése küzdötte le, mégpedig azzal, „hogy a pedagógiai filmgyártásra állami engedélyt élvező Magyar–Holland Külgazdasági Társaság által közművelődési célok előmozdítására teljesített anyagi juttatásnak Könyvtárunkat megillető részét a Magyar Könyvszemle költségeinek fedezetéül méltóztatott elrendelni. Ebből a forrásból hét éven át, az akkor éppen félszázados fennállását betöltő folyóiratnak tekintélyes sorozatát tizenegy jelentékeny terjedelmű füzetrel volt módunkban folytatni. Az 1931. év folyamán ez a támogatás megszűnt s ezzel közlönyünk megjelentetésének lehetősége is a legteljesebb bizonytalanságba jutott.” Jakubovich a továbbiakban utalt arra is, hogy a *Könyvszemle* cserealapul is szolgál, és esetleges megszűnésével számos külföldi folyóirat megszerzésétől esnék el a könyvtár.¹⁰³

Sikerült még az 1932–1934-es évekre szóló összevont, kis terjedelmű XXXIX. kötetet 1934-ben megjelentetni, de a folytatás közreadására már nem jutott anyagi erő. 1933-ban és 1934-ben sorra érkeztek a szerkesztőséghez a folyóirat „hiányzó” köteteit reklamáló levelek.¹⁰⁴ A könyvtár kénytelen volt bevallani, hogy a *Könyvszemle* kiadása anyagi fedezet hiányában szünetel.

Az intézmény 1934. július 1-től 1935. december 31-ig terjedő jelentésében Fitz József, a könyvtár új igazgatója, behatóan foglalkozott a *Magyar Könyvszemle* kiadásának kérdésével. Megállapította, hogy a könyvtár a folyóiratot a maga erejéből képtelen fenntartani, egyrészt a nagy nyomdászámra miatt, másrészt pedig „mert az eddigi 60 évfolyam a könyvtár

102. OSZK Irattár 45/1933.

103. Egy 1933-ból származó kimutatás szerint a *Magyar Könyvszemle* 400 példányban készült, ebből cserepéldányként (a Bibliográfiai Központ útján, valamint közvetlen cserére 150 példányt használtak fel). Bizományba 150 példányt adott át a könyvtár, a hivatali és tudományos intézményeknek „kölcson-tiszteletpéldányként” kb. 60–70 példány jutott. (OSZK Irattár 45/1933.) Részben az általános szegénységre, de egyben a folyóirat megbecsültségére is jellemző, hogy többen igényelték — ingyen. Így pl. a Műegyetem Közgazdasági Szemináriumra kérte, hogy küldjék meg ingyenesen számukra, nem volt ui. pénzük előfizetési díjra. Melich két évre engedélyezte a tiszteletpéldányként való küldést, ezt Heller Farkas ny. r. tanár levélben köszönte meg. (OSZK Irattár 176/1920.) Hasonló igénnyel fordult a könyvtárhoz a Dorpati Egyetem Magyar Intézetének igazgatója, Csekey Imre professzor is. (OSZK Irattár 740/1923.) — Az Országos Menekültügyi Hivatal a Vatikáni Könyvtár számára kért egy sorozatot; erre a Külügyminisztérium megadta az engedélyt. (OSZK Irattár 546/1920. és 664/1920.)

104. Többek között a *Kirjath Sepher* (Jeruzsálem) szerkesztősége, a New York Public Library (OSZK Irattár 45/1933.), a müncheni Deutsche Akademie, a Preussische Staatsbibliothek. (OSZK Irattár 24/1934.)

kincseit és régibb gyűjteményeit már kimerítően ismertette. Egy negyed-évenként öt ívben kiadandó folyóirathoz most már nincs elegendő adatunk." Miután Fitz feltétlenül szükségesnek tartotta a *Magyar Könyvszemle* további megjelentetését, azt javasolta, hogy a folyóirat a jövőben valamennyi magyar közkönyvtár közlönye legyen. Úgy gondolta, hogy a kiadásában részt vevő intézmények a számukra szükséges, de legalább fél ívnyi terjedelemben vállalnának anyagi részesedést (félívenként 100 pengőt), s e terjedelem felett — saját anyaguk ismertetése céljára — maguk rendelkeznének. A szerkesztésről „pártatlan szerv”, az 1935 óta működő Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete intézkednék. A *Könyvszemle* különnyomataiból a részt vevő könyvtárak megalkothatnák saját sorozataikat, és ilyen módon az OSZK tanulmányosorozatát is sikerülne fenntartani.

Az említett Egyesület első, 1937-ben megjelent évkönyve¹⁰⁵ már jelezte is, hogy a *Magyar Könyvszemlét* „hivatalos közlönyükké” tette, megjelenését a közkönyvtárak arányos hozzájárulásukkal biztosítják. A folyóirat harmadik folyamának első füzeté — Trócsányi Zoltán szerkesztésében — 1937-ben került kiadásra.

IV.

A kor kultúrpolitikai koncepciójának megfelelően a közgyűjteményeknek — bizonyos korlátok között — közművelődési feladatokat is el kellett látniuk. Hóman, ahogy erre a bevezetésben utaltunk, már a húszas évek közepén hangsúlyozta, hogy ezen intézményeknek népművelő hivatásuk is van: ... „szemléltetésre és szélesebb körök okulására alkalmas anyagukat tudományos szempontok szerint, de a nagyközönség igényeinek figyelembevételével rendezett állandó és időszakos kiállításokon, illetőleg olvasóhelyiségeikben bocsátják a közönség rendelkezésére, tudományos eredményeiket pedig ismeretterjesztő kiadványok és népszerű előadások útján ismertetik.”¹⁰⁶

A közművelődési funkció tehát ráépült a „tudományos hivatásra”, annak egyfajta, de feltétlenül szerves megnyilvánulása volt (és ez fokozott mértékben természetesen ma is).

A két feladatkör ilyenén összefonódottsága teszi szükségessé, hogy a könyvtár tudományos munkájának ismertetése során az OSZK közművelődési kötelezettségeinek teljesítéséről is szó essék.

*

A Nemzeti Múzeum keretében működő Széchényi Könyvtár éppen úgy kötelességének ismerte el kincseinek a nagyközönség elé való tárását, mint az anyaintézet bármely más részlege. Tette ezt részben önállóan, részben a Múzeum által rendezett kiállítások keretében, de oly módon is, hogy

105. *A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve*. I. 1935—1937. Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1937, Egyet. ny. 90. p.

106. Hóman Bálint: Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. = A magyar tudomány-politika alapvetése. 315. p.

anyagát — ilyen célra — más intézmények számára is rendelkezésre bocsátotta. A húszas évek végén, a harmincas években már külföldre is eljutottak állományának értékes darabjai.

A Magyar Nemzeti Múzeum időszerű kiállításainak újabb (háború utáni) sorozatát az OSZK 1922-ben, a Petőfi-centenárium alkalmából rendezett kiállítása nyitotta meg. Fejérpataky László főigazgató ekkor látta időszerűnek, hogy a Múzeum kincsei iránt kiállítások rendezésével is megélénkítse az érdeklődést. Ezt az alkalmat további bemutatók megnyitójául is szánta és ezért a kiállítás katalógusát is egy sorozat első füzeteként bocsátotta közre. A költő kézírataiból, műveinek kiadásából és általában a Petőfi-irodalom javából Rédey Tivadar állított össze nagyhatású szemlét.¹⁰⁷

Fejérpataky 1923 folyamán a könyvtár Madách emlékeit kívánta a közönség elé tárni, terve azonban — elhunytja miatt — nem valósulhatott meg. Utóda: Hóman Bálint, de a könyvtár új vezetője, Lukinich Imre is lelkesen folytatta a gyűjtemény egyes részét megismertető kitűnő kezdeményezését.

A következő év őszen, amikor a Múzeumban őrzött Kossuth-hagyaték harmincéves zárlati ideje lejárt, a könyvtár és a Múzeum többi osztályának idevágó anyagát is emlékkiállításon mutatták be. A könyvtári dokumentumokat Bartoniek Emma állította össze.¹⁰⁸ Az OSZK szakértői közreműködtek az Egyetemi Nyomda jubileumi kiállításán is (350 év) és jelentős könyvanyagot is rendelkezésre bocsátottak.

1925-ben, Jókai Mór születésének századik évfordulóján, a Múzeum elsősorban a Széchenyi Könyvtár anyagából származó dokumentumok kiállításával vette ki részét az országos ünneplésből. Ez a kiállítás olyan nagy erkölcsi és anyagi sikerrel járt, hogy Lukinich igazgató az időleges kiállítások állandósítását vette tervbe.¹⁰⁹

Érdekes kezdeményezés fűződött az 1926. évhez. Hóman Bálint, a „Magyar Sporttörténeti kiállítás” katalógusában arra hivatkozott, hogy „a magyar sportéletnek számos megnyilvánulása, maradványa esett már eddig is a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjtési körébe.” Ez a gyűjtés 1923 óta, egy felhívás nyomán egyre nagyobb arányokat öltött, ezért a Múzeum vezetősége az Országos Testnevelési Tanáccsal együttműködve rendezte ezt a kísérletinek tekintett első sporttörténeti kiállítást, amelyen a könyvtár sportirodalmi érdekességei is helyt kaptak — Zsinka Ferenc rendezésében.¹¹⁰

„Tíz év szerzeményei” címet viselte a Nemzeti Múzeum egészére kiterjedően az 1928. évben szervezett kiállítás. Ezen az OSZK könyv-, hírlap-,

107. Rédey Tivadar: *A Magyar Nemzeti Múzeum Kossuth emlékkiállítása.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 150–153. p. *Jelentés ... 1922.* = *Magyar Könyvszemle* 1923. 142. p. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben. — Az OSZK (MNM) kiállításairól a *Magyar Könyvszemle* és a *Könyvtári Szemle* is beszámolt, esetenként értékelő ismertetéseket közölt.

108. *Jelentés ... 1924.* = *Magyar Könyvszemle.* 1925. 164–165. p. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben. — U. o. 1927, 352. p.

109. *Jelentés ... 1925.* = *Magyar Könyvszemle.* 1926. 157. p. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben.

110. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben.

kézirat- és levéltári anyagával vett részt. Bemutatta a szomszédos országokhoz került területek könyv- és plakátanyagát is.¹¹¹

Ugyanebben az évben a könyvtár nyomtatványokat bocsátott rendelkezésre a Népegészségügyi Minisztérium által rendezett „Kuruzslás elleni”, valamint az Idegenforgalmi Hivatal kiállítására. A kölni nemzetközi sajtókiállításon ex libris gyűjteményével szerepelt az OSZK. Ide a Zenei osztály is elküldte a kért dokumentumokat.¹¹²

1929-ben a budapesti Egyetemi könyvtár és a Bibliográfiai Központ társaságában a római nemzetközi könyvkiállításon, továbbá az amszterdami nemzetközi gazdaságtörténeti kiállításon is részt vett.¹¹³

1930-ban az Astronomische Gesellschaft Budapesten megtartott kongresszusa alkalmából 134, részint régi magyar könyvtári darabbal, és Párizsban a „La Pologne en 1830–1920–1930” címen rendezett bemutatón szerepelt az OSZK nyomtatványokkal és kéziratokkal.¹¹⁴

1932-ben a Korvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület kezdeményezésére és „áldozatával” rendezett kiállítást a Magyar Nemzeti Múzeum, amelyen számos kézirat, levéltári és könyvtári dokumentum elevenítette fel Garibaldi halálának ötvenéves évfordulóján az olasz nemzeti hős emlékét és magyar kapcsolatait.¹¹⁵ De hozzájárult intézményünk a PEN-Club 1932. évi kongresszusának sikeréhez is azzal, hogy alkalmi kiállítására nagyszámú nyomtatványt választott és kölcsönzött ki.¹¹⁶

A következő évben a könyvtár ismét számos helyen mutathatta be értékeit. Ezek közül a legfontosabb a bécsi gyűjteményekből Magyarországnak juttatott tárgyak kiállítása.¹¹⁷ Nyomtatványi és kézirattári dokumentumokkal a Magyar Heraldikai Társaság jubileumi kiállításán, majd a Báthory István–Sobieski János emlékkiállításán szerepelt.¹¹⁸ Részt vett az Országos Ügyvédmúzeum Katona József emlékkiállításán, valamint azon a varsói bemutatón, amely az idegen nyelven megjelent lengyel szépirodalmat kívánta a világ elé tárni.¹¹⁹

Ezekkel egyidőben önállóan mutatta be az OSZK „A szép könyv 1473–1933” címen 110 kötetét, amely a magyar könyvkultúra fejlődését volt hivatva dokumentálni.¹²⁰

111. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben.

112. *Az Országos Széchényi Könyvtár 1928. évi állapota. = Magyar Könyvszemle. 1929. 99–110. p.*

113. *Jelentés ... 1929 első fele. = Magyar Könyvszemle. 1930. 311. p.*

114. *Jelentés ... 1930. = Magyar Könyvszemle. 1931. 76–77. p.*

115. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben.

116. *Jelentés ... 1931–1933. = Magyar Könyvszemle. 1932–1934. 97. p.*

117. Az Ausztriával közösen birtokolt tudományos és művészeti (könyvtári és múzeális) javak elosztását — a trianoni béke előírása értelmében — az érdekelt államok közti közvetlen tárgyalásokon kellett megoldani. A Gyűjteményegyetem Petrovics Elek elnökletével külön bizottságot alakított a magyar igények összeállítására. A két ország közt létrejött megegyezés alapján Magyarországnak átadott értékeket mutatta be az említett kiállítás.

118. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben.

119. *Jelentés ... 1933. = Magyar Könyvszemle. 1934. 107. p.*

120. Katalógusa leírását l. a 80. sz. jegyzetben.

1934-ben és 1935-ben a Magyar Történeti Múzeummal és az Országos Levéltárral együtt több kiállítást rendezett: jogtörténeti, református történeti és Rákóczi emlékkiállítást.¹²¹

Fitz József szervezte meg a Todoroszku-teremben és a Kézirattárban a könyvtár legnagyobb értékeinek bemutatását (nyelvemlékek, kódexek — köztük Corvinák —, első hazai nyomtatványok stb.). Az olvasóterem előtti folyosón felállított tárlókban havonként változó anyaggal ismertette meg egyes írók műveit, a legszebb hazai nyomtatványokat, régi könyvkötéseket, gyűjteményének érdekességeit az OSZK.

Ha megnézzük a nagyobb kiállítások katalógusait, ha végigtekintünk azoknak a tudományos tisztviselőknek névsorán, akik a kiállítások anyagának összeállításában, a rendezés munkájában részt vettek,¹²² ha elolvassuk az egyes kiállításokról megjelent ismertetéseket, akkor egyértelművé válik, hogy a könyvtár ezen a területen tudományos igénnyel és szinten oldotta meg feladatait, és ezáltal ez az elismerést kiváltó tevékenysége tudományos munkájának egy részét alkotta.

A könyvtár nemcsak kiállításokon mutatta be anyagát a nagyközönségnek, hanem rendszeresen fogadta a hazai csoportokat és természetesen a külföldi vendégeket, érdeklődőket is. Már 1921-ben „felújult az a régi szokás, hogy az iskolák és egyesületek testületileg tekintették meg könyvtárunkat” — állapította meg a jelentés. Tudjuk, hogy 1930-ban például hat iskola növendékei, a vasmunkások önképzőköre és a fővárosi iskolán kívüli népművelés előadásai során keresték fel csoportok az intézményt. A következő években a tankerületi főigazgatóság rendelkezésére sűrűn, szinte hetenként tekintették meg a könyvtár becses dokumentumaiból rendezett bemutatót tanáraik vezetésével a középiskolák felsőbb osztályai.¹²³

Hogy a közművelődési munkának milyen jelentőséget tulajdonított a könyvtár mindenkori vezetője, azt a kalauzolással megbízott tudós tisztviselők névsora is igazolja: Halász Gábor, Isov Kálmán, Tóth László, Tamás Lajos, Pukánszky Kádár Jolán és mások látták el ezt a feladatot.

1928-ban a könyvtár részt vett a Rádió R. t. közművelődési sorozatában a Magyar Nemzeti Múzeumot népszerűsítő előadások tartásával.¹²⁴ Gulyás Pál az OSZK történetéről, Rédey Tivadar a kéziratgyűjteményről, Nyireő István az állomány érdekes és ritka nyomtatványairól adott áttekintést, Zsinka Ferenc pedig az Országos Széchényi Könyvtár Levéltárát mutatta be a hallgatónak.

121. *Jelentés ... 1934. július 1-től 1935. december 31-ig.* 9–10. p. — Az első kettő könyvtári anyagát Supka Géza rendezte, ő szerkesztette a kiállítási katalógusokat is. A református történeti kiállítás katalógusa a Magyar Református Egyház kiadásában jelent meg. A Rákóczi kiállítás szervezője az OSZK részéről Asztalos Miklós és Halász Gábor volt.

122. Csak a színvonal érzékeltetésére emeljük ki Bartoniek Emma, Halász Gábor, Isov Kálmán, Jakubovich Emil, Pukánszky Kádár Jolán, Rédey Tivadar, Sikabonyi Antal és Zsinka Ferenc nevét.

123. *Jelentés ... 1921.* = *Magyar Könyvszemle.* 1922. 183. p. — *Jelentés ... 1930.* = *Magyar Könyvszemle* 1931. p. — *Jelentés ... 1934. július 1-től 1935. december 31-ig.* 9–10. p.

124. *Az Országos Széchényi Könyvtár 1928. évi állapota.* = *Magyar Könyvszemle.* 1929. 100. p.

Közismert, hogy a Horthy-korszak tudománypolitikájában, különösen a harmincas évek második felétől, egyre több a problematikus vagy egyenesen negatív elem. Azt sem lehet állítani, hogy a húszas évek és a következő évtized első felének felfogása minden vonatkozásban helyes lett volna. Mégis ebben az időben még sok az előremutató gondolat, a jó elképzelés, és ebből adódott is eredmény.

Bár 1932-ig Klebelsberg Kunó töltötte be a kultuszminiszteri tiszteket és a Gyűjteményegyetem létrehozásával ő szabta meg a következő időszak művelődéspolitikájának elvi és szervezeti irányvonalát, az OSZK életében — részben Klebelsberg elképzeléseinek egyik támogatójaként és megvalósítójaként, másrészt az OSZK-val, illetve a Múzeummal való állandó és szoros kapcsolata révén — elsősorban a húszas években — Hóman Bálint jelentette a kapcsolatot a művelődéspolitiká és a Széchényi Könyvtár között.

Így azok a könyvtári elvek, amelyeket ő Klebelsberg Kunóval egyetértésben a húszas években képviselt — az adott körülmények között — korszerűek és az országos tudománypolitikával összhangban állók voltak. (Nem feladatunk e helyen a művelődéspolitikában — így a könyvtárpolitikában is — felbukkanó retrográd jelenségek felsorolása, elemzése, mi az általános képet csak a Széchényi Könyvtár szempontjára próbáljuk leszűkíteni.)

Az OSZK tudományos tevékenységét az *akkori kívánalmak* szemszögéből vizsgálva, azt pozitívnak kell hogy értékeljük. Nem csupán a szervezeti, hanem a személyi folyamatosság is lehetőséget adott arra, hogy a könyvtár feladatának megfelelően illeszkedjék bele a tudományos élet egészébe, hogy személyzeti összetételében, munkájának irányvonalával azt képviselje, ami elvárható volt tőle.

Az ismertetett alapokon tehát az OSZK egészének tevékenysége, ezen belül tudományos feladataink ellátása — *mai szemmel tekintve* is — alapjában jó irányban indult és haladt előre. A harmincas évek elején, a könyvtár szerencsétlen széttagoltsága, de még inkább a gazdasági válság következtében voltaképpen megakadt a fejlődés. 1934 közepén viszont a gazdasági helyzet némi javulása, a könyvtár újraegyesítése, Fitz József főigazgató kitűnő vezetési elveinek és gyakorlati munkájának hatására szinte egyik napról a másikra fellendült az intézmény szakmai és tudományos tevékenysége, úgy, hogy sem a „kultúrfölény” elmélet, sem a harmincas években kibontakozó és egyre erősödő fasiszta irányzat nem érintette a könyvtár dolgozóit és tevékenységét.

Nem ismételjük meg írásunk végén azt, ami ebben a korban előremutató és jó volt. Az eredményekről már bőven szoltunk. Nem is akarnánk az eddigiekből kibontakozó pozitív képet lerombolni. Egy — kissé negatív irányban ható — problémára azonban rá kell még mutatnunk.

A tudományszervezet adottságaiból következően az OSZK a két világháború között egyértelműen tudományos intézmény volt. Rangját, nemzeti könyvtári mivolta mellett — tisztviselőinek egyéni kutatói súlya és saját tudományos munkájának eredménye biztosította. Ez ma sincs másként, és

ez így is van jól. De ebben a kettősségben, sőt a napi könyvtári feladatok ellátását is számba véve, ebben a hármasságban helyes arányt kell kialakítani. Nem szabad az egyéni kutatásnak a könyvtári tudományos tevékenységet elnyomni, sem pedig a szakmai feladatok ellátását (feldolgozás, olvasók szolgálata stb.) háttérbe szorítani. Márpedig korszakunkban sokszor ezzel a jelenséggel találjuk magunkat szemben. A tudományos tisztviselők elsősorban tudósok voltak és csak másodsorban könyvtárosok, ugyanakkor a szó szoros értelmében vett könyvtárosok alig voltak képviselve. (Goriupp Alisz, Nyireő István és még néhányan tartoztak közéjük.) A személyzeti összetétel — a kollektív munka szempontjából — nem volt előnyös, pontosabban egyoldalú volt.

E tudós-könyvtárosok a munkaidőt is részben saját kutatásaikra fordították, vagy tudományos hivatásukból fakadó kötelezettségeik teljesítésére törekedtek. Nem véletlen, hogy a munkafegyelem betartására elég sűrűn hívta fel az intézmény mindenkori igazgatója beosztottjainak figyelmét. Lehet hogy a könyvtár tudományos munkájának eredményei intenzívebb időkihasználás esetén még szebbek és nagyobbak lettek volna.

De befejezésül mi a pozitívumokat emeljük ki, azt, hogy hány kiváló, haladó szellemű tudós dolgozott ebben a könyvtárban, hogy mennyien kerültek közülük a hazai és nemzetközi tudományosság élvonalába, és azt, hogy minden nehézség ellenére is jól felismert kötelességeit végeredményben e nehéz időkben is teljesítette az Országos Széchényi Könyvtár.

DIE WISSENSCHAFTLICHE ARBEIT UND PUBLIKATIONSTÄTIGKEIT DER NATIONALBIBLIOTHEK SZÉCHÉNYI

1919 — 1935

M. NÉMETH

Die wissenschaftliche und Publikationstätigkeit der ungarischen Nationalbibliothek wurde in der betreffenden Zeit durch die Armut und Inflation nach dem verlorenen Krieg, später durch die Weltwirtschaftskrise der 1930-er Jahre stark gehindert. Die Leiter (János Melich, Bálint Hóman, Imre Lukinich, Emil Jakobovich, József Fitz — alle hervorragende Wissenschaftler und Bibliothekare) und die wissenschaftlichen Dignitäre des Instituts aber — unter denen die meisten mit ihren wissenschaftlichen Forschungen eine Anerkennung im ganzen Land gefunden haben — wussten, dass die eigene wissenschaftliche Arbeit, die Erfüllung der kulturellen Aufgaben des Instituts auch unter den schwersten Umständen nicht aufgehoben werden darf.

Deshalb wurde alles getan, um die Traditionen dieses Bereiches aufrechtzuerhalten. Es wurde versucht, die nationalbibliographische Kontrolle, die seit dem Ende des Weltkrieges in Stillstand war, wiederzuerwecken, die Registrierung der ausländischen Hungarikaliteratur zu verwirklichen und die alte Publikationstätigkeit fortzusetzen. Die Anstrengungen führten hauptsächlich im letzteren zum Erfolg: im Jahre 1920 ist es gelungen — wenn auch mit grossen Schwierigkeiten — die traditionsreiche Zeitschrift der Bibliothek (*Magyar Könyvszemle*) zu veröffentlichen, mit der Herausgabe einiger Werke konnten auch die neueren Bände der schon laufenden Serien erscheinen. Es wurden sogar einige neuen Serien in Gang gesetzt, sie mussten aber in den Jahren des zweiten Weltkrieges abgestellt werden.

Die Bibliothek verwendete auf die wissenschaftlich gegründete Verwirklichung ihrer kulturellen Aufgaben grosse Sorgfalt, organisierte regelmässig selbständige Ausstellungen, mit ihren Beständen bereicherte sie aber auch die heimischen und ausländischen Bücherschauen. Die Kostbarkeiten ihrer Bestände hat sie gern den Interessenten vorgestellt.

Die damaligen Mitarbeiter der Nationalbibliothek Széchényi betätigten sich nicht nur, um die traditionelle wissenschaftliche Arbeit für die nächste Generation hinüberzuretten, sie konnten sich ungeachtet ihrer schweren Lage auch zahlreicher Ergebnisse rühmen.